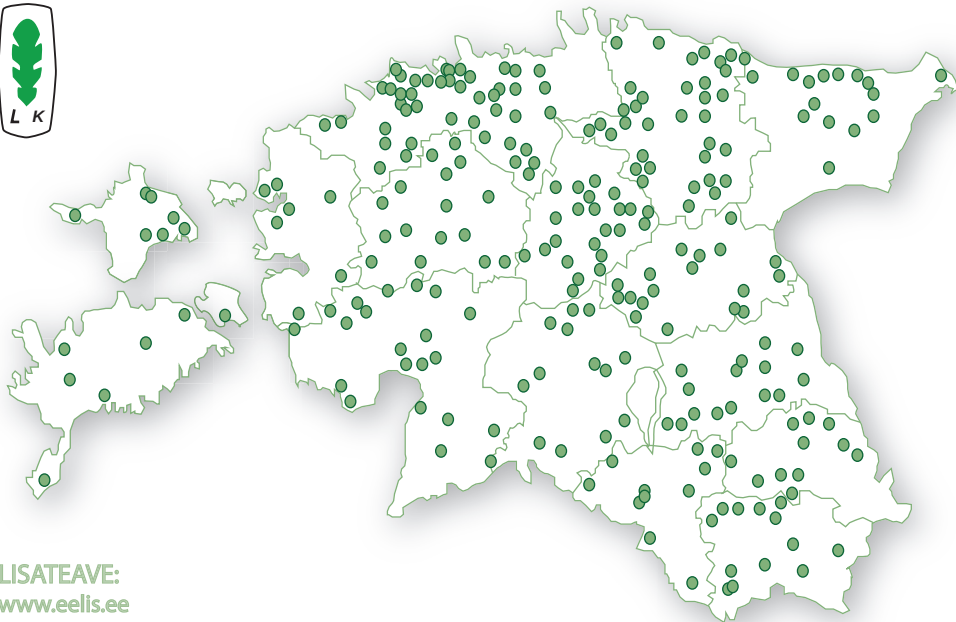

EESTI KAITSEALUSED PARGID

LISATEAVE:

www.eelis.ee

www.muinas.ee

Hea pargihuviline!

Kui Sa kõnnid mõnes vanas pargis põliste puude sahisevas varjus, kas Sa oled siis vahel mõelnud, et mitte kõik need auväärased puud ei ole meie oma looduslikud liigid? Vanimad puuhiiglased pärinevad Põhjasõja järgsetest aastatest, olles seega ligi kolmesaja aastased! Nad on märgid mõisnike ja nende aednike kogumiskirest ning huvist kaugete maade ja puuteaduse vastu. Ka suurimad-animad pärismaiste puuliikide esindajad kasvavad sageli just nimelt mõisaparkides, kus neil on olnud võimalus „lihtsalt ilus olla“ ning mitte kasvada tarbepuuks.

Looduslikult kasvavad ehk pärismaised puud on levinud Eestisse alates viimase jääaja lõpust (umbes 11 000–13 000 aastat tagasi) ja enne 18. sajandit pKr. Hiljem Eestisse levinud puuliike ei nimetata pärismaisteks. Samuti ei nimetata pärismaisteks kultuurtaimedena Eestisse kasvama toodud liike.

Kaardikomplekti eesmärgiks on tutvustada meie vanade parkide levinumaid puu- ja põõsaliike. Esindatud on kõik pärismaised ilupuudena kasutatavad puud-põõsad ja valik sagedamini esinevaid võõrliike.

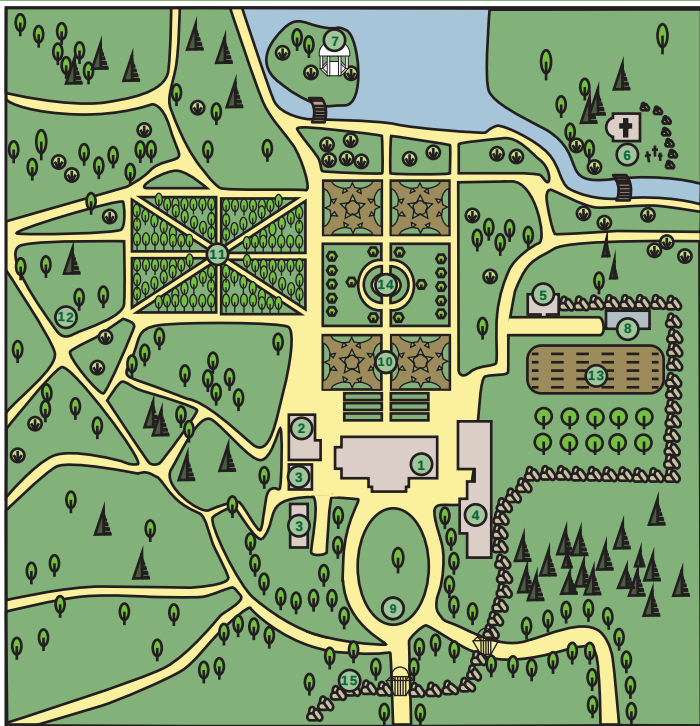
Liikide määramiseks olulisemad tunnused – lehed, okkad, õied, viljad, käbid, võra - on tekstis ja pildidel esile toodud. Tingmärkidega on esitatud andmed taime süstemaatilise kuuluvuse, kasvuvormi, õitsemisaja, mõõtmete ja päritolu kohta. Tekstist leiab teavet täpsemate eristamistunnuste, kasutamise ja sarnaste liikide kohta, välja on toodud huvitavaid fakte. Lisaks liigi eestikeelsele nimele on ära märgitud taime nimi ladina, soome, vene, inglise ja saksa keeles ning pärismaistel liikidel ka rahvapärased nimed.

Kaarte on võimalik kasutada esimeseks tubaseks tutvumiseks meie uhkete puudega, uurimuslikus õppes, taimemäärajana liikide tundmaõppimisel nii klassiruumis kui looduses – pargis, metsas, puisniidul, aias...

PARGI STRUKTUUR

- ① PEAAHOONE
- ② VALITSEJAMAJA
- ③ ABIHOONE
- ④ TALL- TÖLLAKUUR
- ⑤ AEDNIKUMAJA
- ⑥ KABEL JA MÕISA SURNUAED
- ⑦ PAVILJON
- ⑧ KASVUHOONE
- ⑨ ESIVÄLJAK
- ⑩ TAGAVÄLJAK
- ⑪ REGULAARNE PARGIOSA
- ⑫ MAASTIKUPARK
- ⑬ PUU- JA JUURVILJAAED
- ⑭ PURSKKAEV
- ⑮ PIIRDEAED

Skeemil kujutatud mõisapark on väljamõeldud ning illustreeriva tähendusega.

Teateid vanade mõisate iluaedadest leidub alates 17. sajandist, st sellest ajast, kui Eestimaa oli juba kosunud Liivi sõjast. Suurem osa tänases maastikupildis esilekerkivatest parkidest on rajatud peale Põhjasõda, mil taaskosununa hakati üha rohkem tähelepanu pöörama mõisahoonete lähiümbruse kauniks kujundamisele, sh ka hoonete ja pargi ansamblilisusele.

Tähtsaim koht ansamblis kuulus mõisa peahoonele, milleni sageli viis juba kilomeetrite kauguselt algav allee, mis lõppes auringiga peahoone ees väljakul. Eriti uhked olid neljarealisel sissesõidualleed. Suuremates mõisates oli peahoone ümbrusesse sümmeetriliselt paigutatud valitseja maja ja esinduslike fassaadidega abihooned – tall, tõllakuur, aidad, vahel ka moonakamaja; viinaköök ja laudad asusid eemal. Park koos oma eriosade – müüri- ja tarbeaiaga – kujundati enamasti kohe peahoone taha või kõrvale. Paljude mõisate juurde kuulus ka mõisapere surnuaed koos kabeliga.

Pargistiil järgis peahoone stiili ning meie esimesed pargid olid rangelt geomeetrilised. Alates 19. sajandi II veerandist hakati rohkem tähelepanu pöörama hoonestuse ja pargi sidumisele loodusmaastikuga. Sel ajajärgul liideti regulaarselt kujundatud parkidele juurde metsast raietega kujundatud pargiosi, kus looklevatelt jalutusteedelt avanesid vaated ümbruskonnale.

Vanade parkide rajamisel ja korrashoiul olid rakkes nii haritud arhitektid, aednikud kui nende õpipoisid. Kahjuks said paljud pargid kannatada juba esimese maareformi käigus, kui maajagamise tuhinas ka pargid tükeldati ja erinevatele omanikele jagati.

Vanad pargid on oskuslikult loodusesse sobitatud ning hoolimata oma praegusest seisukorrast on nad oma põliste puudega olulised maastikuilmestajad. Seetõttu on kaitse alla võetud umbkaudu 400 parki.

Tulge parkidesse jalutama! Igal aastaajal on nende ilme muutunud ning te märkate, et „samasse parki ei ole võimalik kaks korda astuda“!

50 Eesti tavalisemat pargipuud ja -põõsast

Sisujuht

Hõimkond: **Paljasseemnetaimed**

Sugukond:

- Jugapuulised
- Küpressilised
- Männilised

Hõimkond: **Katteseemnetaimed**

Sugukond:

- Pajulised
- Pähklipuulised
- Kaselised

- Sarapuulised
- Pöögilised
- Jalakalised
- Hortensialised
- Magnoolialised
- Sõstralised
- Roosõielised
- Liblikõielised
- Vahtralised
- Hobukastanilised
- Pärnalised
- Õlipuulised
- Kuslapuulised

Tingmärkide seletused

puu	♀ emasõis
põõsas	♂ isasõis
sissetoodud	Ø tüve läbimõõt
pärismaine	Ü ümbermõõt
looduskaitsealune taim	→ suurenus
kasutatav rahvameditsiinis	
mürgine	
õitsemise aeg/
okaspuudel tähendab see märk tolmllemise algust	
liigi maksimaalne saavutatav
kõrgus	

Tekstid koostas: Saima Kaarna

Kujundus ja joonistused: Heliisa Aare

Konsultandid: Toomas Hirse, Ivari Kandima

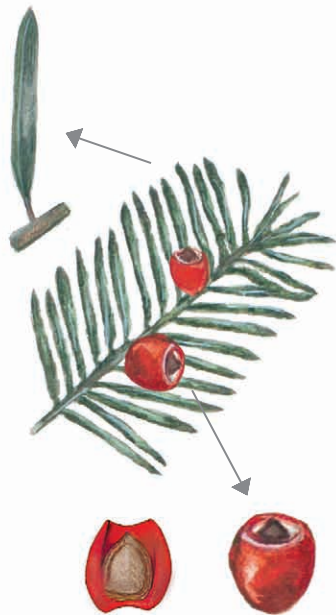
Marica-Maris Paju, Piret Valge

15 m

v

HARILIK JUGAPUU

Taxus baccata; euroopanmarjakuusi; Тисс обыкновенный; Common Yew; Gemeine Eibe

Välimus: Teravatipulise ja laia **võraga** igihaljas kahekojaline madal okaspuu. Võra on ühetüvelisena laimunajas ja mitmetüvelisena ebakorrapärase kujuga. Eestis kasvab jugapuu enamasti põõsakujulisena, sest noored võrsed on külmaõrnad. **Võrsed** on kahel esimesel aastal rohelised, vanemas eas tumepruunid. **Pungad** on väikesed (1-2 mm), ovaalsed, helerohelised. **Okkad** on 1,5-3 cm pikad, teravneva tipuga, pealt läikivad tumerohelised ja alt heledamad tuhmrohelised. Okkad kinnituvad võrse külgedele; püsivad puul 4-8 aastat. **Käbis** (marikäbis) paikneb ainult üks 1-1,5 cm pikkune seeme, kaetud erkpunase otsast avatud seemnerüüga. Seeme valmib õitsemisaasta sügisel.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Üks maailma pikaeealisemaid (2000 a) puid. Kasvab looduslikult Saaremaal, Hiiumaal ja Lääne-Eestis. Harilikku jugapuud kasutatakse parginduses kuna talub vormi pügamist ning linnahaljastuses, sest on vastupidav linnade saastunud õhule. Puud on väga aeglase kasvuga ja äärmiselt varjutaluvad, suhteliselt külmahellad ja nõudlikud mullaviljakuse suhtes. Annab kannuvõsusid; võra alumised oksad võivad juurduda. Jugapuust on aretatud ka kirjuokkalisi sorte.

Ettevaatust! Kõik jugapuu osad, v a seemnerüü, on mürgised!

Huvitavaid fakte: Looduskaitse all II kategooria liigina. Eesti suurim harilik jugapuu kasvab Saaremaal, Tagamõisa poolsaarel Kihelkonnas (~250 aastane, ↑12 m, Ü 104 cm). Robin Hoodi vibu oli tehtud jugapuust. Vana-Kreekast on teada ütlus: „Kui tahad lahti saada vaenlasest, paku talle oma parimat veini jugapuust peekrist!“.

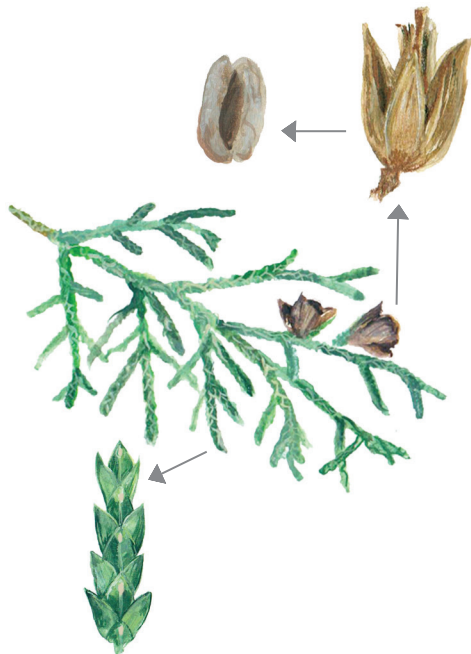
Sarnased liigid: ida-jugapuu (*T. cuspidata*), vänd-jugapuu (*T. x media*)

15-20 m

v

HARILIK ELUPUU

Thuja occidentalis; kanadantuija; Туя западная; Eastern White Cedar; Abendländischer Lebensbaum

Välimus: Igihaljas ühekojaline okaspuu, mille **võra** on koonusjas-munajas kuni silinderjas. Tema oksad on horisontaalsed tõusvate võrsetippudega, latv püstine. Koor on noortel puudel sile, vanematel puudel pikisuunaliselt lõhenenud ja kestendab ribadena. Lapikutel **võrsetel** katusekivi sarnaselt asetsevad soomusekujulised **okkad** (0,3-0,4 cm) on pealt tume- ja alt hele- või kollakasrohelist. Pealmise keskmise soomuse keskel on õlinääre, mis sisaldab tugevalõhnalist eeterlikku õli. Emas- ja isaskäbid asuvad erinevatel võrsetel, paiknedes püstiselt võrsete tippudes. Helepruunid kerajad või piklikud käbid (~1 cm) koosnevad 8-12 puitunud seemnesoomusest, millest vaid 4 kannavad seemneid. Seemned valmivad samal aastal.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Eluiga kuni 400 aastat. Euroopasse toodi 1536. aastal. Eestisse istutati esimene elupuu teadaolevalt 1792. aastal Vana-Vigala parki. Liiki ja temast aretatud erinevaid kultivare kasutatakse haljastuses üksikpuudena, alleedena ja hekkidena kuna talub hästi pügamist ja ei metsistu. Elupuud on üks enimkasutatud liike pideva hoolduslõikusega vormitud puude e topiaaride kujundamisel. Sobib hästi tööstusrajoonide haljastamiseks, sest talub saastet. Kasvutingimuste suhtes vähenõudlik, kuid pika põua suhtes tundlik ja kuivadel muldadel ei kasva hästi.

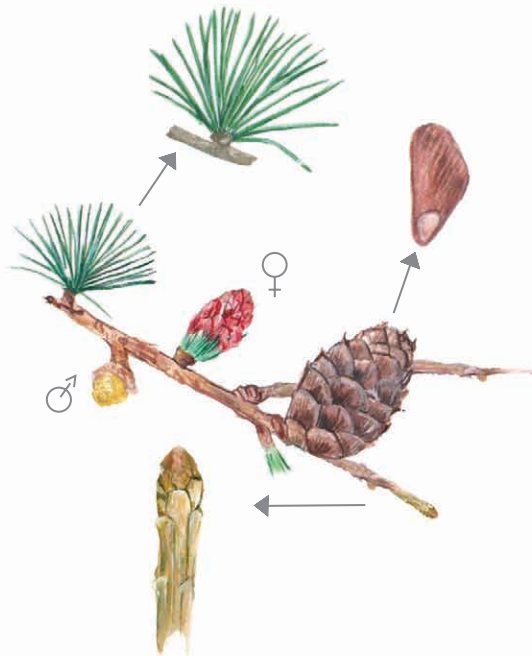
Huvitavaid fakte: Jämedaim elupuu, mille ümbermõõt on 220 cm (Ø 75 cm), kasvab Tartumaal Luke mõisa pargis. Suuri puid ja ilusaid alleesid leidub üle Eesti mitmes paigas. Lääne-Virumaal Salla pargis on puude ↑ 17,5 m ja Ø 66 cm.

Sarnased liigid: hiigleelupuu (*T. plicata*), jaapani elupuu (*T. standishii*)

üle 50 m

IV-V

EUROOPA LEHIS

Larix decidua; eurooranlehtikuusi; Лиственница европейская; European Larch; Europäische Lärche

Välimus: Sirge tüve, koonusja kuni laiuva hõreda **võraga** heitlehine okaspuu. Koor on noorel puul sile ja roosakaspruun; vana puu paks korp on hall, sügavate pikilõhedega. **Võrsed** hallikashelikollased, karvadeta. **Pungad** on koonusjad kuni poolkerajad, läikivad, tumepruunid ja vaigused. **Okkad** on pehmed, väga kitsad ja lühikesed (2-3,5 cm) tõmbi tipuga; asuvad võrsetel 40-70 kaupa kimbus. Okkad moodustuvad aprillis-mais. Kolletunud okkad püsivad puudel veel novembris, mistõttu euroopa lehised on eriti silmatorkavad. Valminud **käbid** (2,5-4 cm) on munajad, pruunid, ülespoole suunatud soomustega. Noored emaskäbid on püstised, erk-purpurpunased; isasõisikud on väävelkollased ja enamasti allakäändunud. Seemned valmivad samal aastal, kuid varisevad järgneva aasta aprillist suve lõpuni. Käbid püsivad puudel mitu aastat.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Pikaeline (kuni 500 aastat) puu. Kasvatatakse parkides ja aedades üksikpuudena ning alleedes, aga ka metsakultuurina. Metsistub harva. Kasvamiseks eelistab sügavapõhjalisi huumusrikkaid savikaid muldi ja päikeselist kasvukohta. Noorelt väga kiirekasvuline.

Huvitavaid fakte: Vanim teadaolev puu (Ü 455 cm, istutatud 1740. a) kasvab Suure-Kambja mõisapargis. Looduskaitse all on üksikobjektina 4 euroopa lehist. Neist kõrgeim kasvab Luual (↑32m, Ü 415 cm). Suurim lehisepuistu asub Viljandimaal Loodi Püstmäel (külvatud 1820. a põllumaale), kus kõrgeim puu on ~43 m kõrgune.

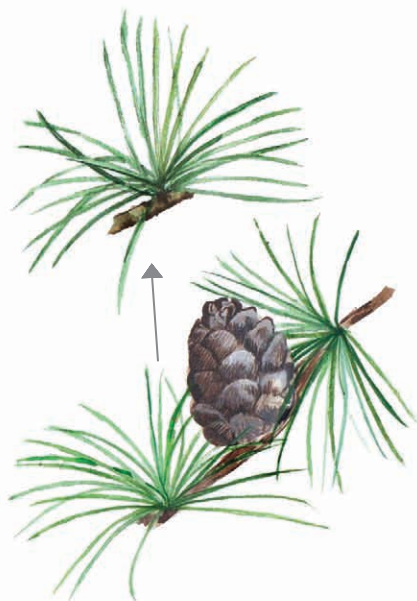
Levinuim haigus: lehisevähk

Sarnased liigid: siberi lehis (*L. sibirica*), vene lehis (*L. russica*)

35-45 m

IV-V

SIBERI LEHIS

Larix sibirica; siperian lehtikuusi; Лиственница сибирская; Siberian Larch; Sibirische Lärche

Välimus: Sirge tüve (Ø 1,2-1,5 m) ja võrdlemisi kitsa munajas-kuhikja **võraga** heitlehine okaspuu. Võrreldes teiste lehiseliikidega on kõige kaharama võraga, sest ülespoole kaarduvate tippudega oksad on tugevad ja tihedalt kaetud pikkade okastega lühivõrsetega ning II järgu oksad ei ripu. Tüvi laasub kergesti. Koor on noorel puul sile, hallikaspruun; vana puu paks korp on sügavate pikilõhedega. **Võrsed** on läikivad, õlgkollased. **Okkad** on pehmed, kitsad ning kõigist lehiseliikidest pikimad (3-5 cm); paiknevad lühivõrsetel 25-45 (60) kaupa kimbus. Okkad puhkevad ja kolletuvad euroopa lehisega võrreldes varem. **Käbid** on munajad või silinderjad (2,5-4 cm), valminult pruunid. Emaskäbid on noorelt punavioletsed (harvem rohekad); valmivad sügisel septembri – oktoobri keskpaigas, samal ajal algab ka seemnete varisemine, mis kestab terve talve.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Pikaealine (kuni 500 aastat) puu. Kasvatatakse aedades ja parkides nii üksikpuudena kui alleedes, rajatud on ka metsakultuure. Kasvamiseks eelistab sügavapõhjalisi huumusrikkaid savikaid muldi ja valgusküllast paika. Lehise lülipuit sisaldab rohkelt vaike ja parkaineid, mis muudavad puidu mädanemiskindlaks ja vastupidavaks, mistõttu seda kasutatakse vesi- ja sillaehituses.

Huvitavaid fakte: Esimene teadaolev puu Eestis pärineb 1795. aastast Vana-Vigalas. Mõõtmelt üks suurimad puid (↑ üle 24 m, Ø 55 cm) kasvab Tartus, ülikooli esimese botaanikaia kohal, Vanemuise ja Tiigi tänava vahelises pargis. E. Laasi andmetel oli Raivola siberi lehise mets „osaliselt süüdi“ Venemaa ja Soome vahelise Talvesõja puhkemises.

Levinuim haigus: lehisevähk

Sarnased liigid: vene lehis (*L. russica*), euroopa lehis (*L. decidua*)

kuni 26 m

v

PALSAMINULG

Abies balsamea; palsamipihta; Пихта бальзамическая; Balsam Fir; Balsamtanne

Välimus: Korrapäraselt koonusja ja väga tiheda **võraga** igihaljas okaspuu. Oksad on horisontaalsed või veidi allapoole suunduvad; maapinnani ulatuvad oksad võivad juurduda. Koor on kahvatuhall ja sile, suurte vaigumahutitega; vananedes lõheneb ebakorrapärasteks plaatjateks soomusteks. **Võrsed** on hallikaspruunid, karvased. **Pungad** on kerajad, kaetud rohke hallikaspruuni vaiguga. Pehmed lapikud okkad (3 cm) on pealt läikivalt tumerohelised, alt helehallid. **Okkad** kinnituvad võrsetele ühekaupa, hoiduvad kahele poole võrset, on haprad ning murdumisel lõhnavad tugevalt. **Käbid** kinnituvad võrsetele püstiselt. Noored käbid on rohekasvioletsed, valminult tume-pruunikashallid 5-10 cm pikad, tipus rohke vaiguga. Käbid valmivad sama aasta sügisel. Valminult käbi pudeneb, puule jääb ainult käbiroots.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Lühiealine, eluiga ulatub vaid 150-200 aastani. Eestisse toodi 19. sajandil. Kasvatatakse peamiselt pargipuuna, kuid esineb ka üksikuid metsakultuure (Järvseljal, Vigalas jm). Annab looduslikku uuendust. Metsapuuna väheväärtuslik aeglase kasvu ja puidu madala kvaliteedi tõttu. Noorelt väga dekoratiivne, kuid 50-60 aastaselt dekoratiivsus väheneb. Ei talu saastet, mistõttu on linnas vaid lühiealiselt ilus. Mullastiku suhtes on nulg nõudlik, eelistab viljakaid muldi. Nii rahvameditsiinis kui tööstuses kasutatakse vaigust toodetud nulupalsamit (nn kanada palsam, mida peamiselt korjatakse Kanadas Quebeci provintsis).

Huvitavaid fakte: Suurimad eksemplarid Lääne-Virumaal Lasinurme pargis (↑ 25,5 m, Ø 72 cm). Nulg on Lääne-Euroopa jõulupuu, kuid palsaminulu okkad varisevad toas olles teistest nululiikidest kiiremini.

Levinuimad haigused ja kahjurid: juurepess, must pahktäi

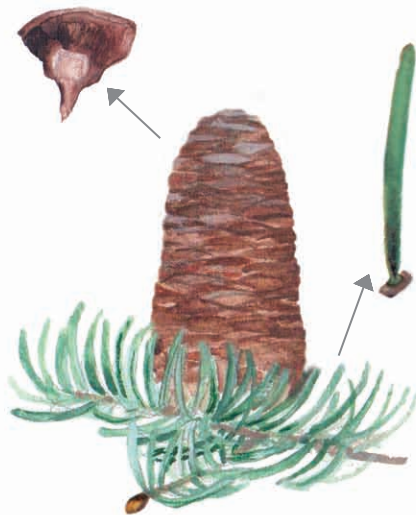
Sarnased liigid: siberi nulg (*A. sibirica*), fraseri nulg (*A. fraseri*)

25-40 m

V

HALL NULG

Abies concolor; harmaapihta; Пихта одноцветная; Colorado White Fir; Grautanne

Välimus: Sileda tüve ja laipüramiidja maapinnani ulatuva **võraga** igihaljas okaspuu. Vanemate puude tuhkjashall koor on paks ja lõheneb pikuti. **Võrsed** on esimesel aastal pruunikasrohelised; teise aasta võrsed on rohekashallid, paljad ja peente pikisuunaliste lõhedega; okaste alused on ümbritsetud pruuni ringiga. **Pungad** on ovaalsed, helepruunid ja läikivalt vaigused. **Okaste** välimuse ja kinnitumise eripära tõttu on üks paremini äratuntavaid nululiike. Okkad (3-7,5 cm) on pikemad kui teistel nululiikidel, pehmed, lamedad, tipust tõmbilt teravnevad ja veidi kaarjalt üles suunatud; kinnituvad ühekaupa kamjalt võrse külgedele. Okaste mõlemal küljel on õhulõheribad, seetõttu on nad pealt ja alt ühetaoliselt hallikas- kuni sinakasrohelised. Silinderja kujuga **käbid** (7-13 cm) kinnituvad võrsetele püstiselt; noored käbid on rohelised, valminult hallikaspruunid; puitunud seemnesoomused on väga laiad. Käbid valmivad sama aasta sügisel. Valminult käbi pudeneb, puule jääb ainult käbiroots.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Pikaeline (300-400 a) puu. Eestisse toodi tõenäoliselt 1873. aastal. Koos oma kultivaridega on Eestis üks enim kasvatatavaid nululiike. Parkides ja aedades kasvatatakse nii üksikpuuna, kui ka rühmadena. Mullastiku, õhusaaste ja kliima suhtes vähenõudlik, kuid valgusnõudlik nululiik.

Huvitavaid fakte: Eesti suurimad puud kasvavad Polli pargis (↑ üle 24 m), Salla ja Olustvere pargis (↑ üle 23 m), Vana-Varbla pargis (↑ 22 m).

Levinuimad haigused ja kahjurid: juurepess, must pahktäi

Sarnased liigid: euroopa ehk valge nulg (*A. alba*), korea nulg (*A. koreana*)

kuni 60 m

v

HARILIK KUUSK

Picea abies; (metsä) kuusi; Ель обыкновенная; Norway Spruce; Gemeine Fichte

Välimus: Sirge tüve ja koonusja **võraga** igihaljas okaspuu. **Võrsed** on kollakaspruunid, veidi läikivad. Hallikaspruun koor on noorelt pealt kestendav, vanas eas soomusjas. **Pungad** on teritunud tipuga, pruunid, vaiguta; ladvapung on suurem kui külgpungad. **Okkad** on tumerohelised, neljakandilised ja teravatipulised (kuni 2,5 cm), õhulõheread on kõigil okkakülgedel. Okkad püsivad puul 6-7 aastat. Okkad kinnituvad võrsel olevale puidust nāsale, mistõttu okasteta nn „kananahas“ võrsed on karedad. Algul punased ja hiljem kollakad isasõisikud paiknevad eelmise aasta võrsetel. Punakasvioletsed või rohekad püstised noored emask**käbid** nn „küünlad“ asetsevad eelmise aasta võrsetippudes. Valminud käbid (8-15 cm) on helepruunid, rippuvad. Puitunud seemnesoomused on rombjad, lainja või täkilise tipuga. Seemned valmivad samal sügisel, varisevad massiliselt märtsi teisel poolel ja aprillis.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Keskmise elueaga (harva üle 200 a) puu. Parkides kasvatati kuuski sageli põhjaküljel, et kaitsta pargiala külmade tuulte eest. Haljastuses kasutatakse hekitaimena, grupiti ja üksikpuudena nii liiki kui tema sorte. Talub pügamist ja vormi lõikamist, kuid on üsna vastuvõtlik saastunud õhule. Varjutaluva liigina saab teda kasvatada teiste puude all ja vähese valgusega kohtades. Nõudlik mulla viljakuse suhtes ega talu seisvat vett. Eesti metsadest moodustab kuusikute osakaal ~18-20%. Puitu kasutatakse ehitusmaterjalina, tselluloosi tootmiseks; koorest-kändudest saadakse vaiku ning seemnetest õli.

Huvitavaid fakte: Kuusk on Põhja-Euroopa tuntuim jõulupuu. Jõhvi ja Võru linna vapipuu.

Rahvapärased nimetused: kuus, nõglapuu, jõulupuu

Levinuimad haigused ja kahjurid: juurepess, ürasekid (nt kuuse-koorürask, harilik võraürask)

Sarnased liigid: Mitmed erinevad kuuse- ja nuluiliigid (jälgida okka kinnitust ja kuju).

kuni 45 m

v

TORKAV KUUSK

Picea pungens; okakuusi; Ель колючая; Colorado Blue Spruce; Stech Fichte

Välimus: Koonusja ja väga korrapärase **võraga** igihaljas okaspuu. Noorte puude oksad kasvavad horisontaalselt, vanematel puudel on oksad rippuvad. **Võrsed** on tugevad, nõrgalt läikivad, hele- või kollakaspruunid, tugevate okkanäsakestega. **Pungad** on suured, koonusjad, pruunikad, vaiguta. **Okkad** 2-3 cm pikad, neljakandilised, nõelja tipuga, jäigad; kinnituvad võrsetele radiaalselt (nn pudeliharja taoliselt). Okka kõigil külgedel on rohkelt õhulõheridu, mistõttu okkad näivad hõbedastena. Vanemad okkad muutuvad rohekaks, püsides puul 4-6 aastat. **Käbid** noorelt rohekad ja püstised; valminult 5-10 cm pikad, helepruunid ja rippuvad. Seemnesoomused õhukesed, piklikrombjad ja saagjaservalised.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Oma kodumaal on pikema elueaga, kui harilik kuusk (ca 600a). Kasvab aeglasemalt kui harilik kuusk. Eestis kasvab pea kõikjal haljasaladel, paljudes vanades parkides ja aedades üksikpuuna. Õhusaastekindlaim ja võrdlemisi valgusnõudlik okaspuuliik. Kuuskedest üks dekoratiivsemaid tänu oma sinakashallile värvusele, eriti tema sinakashõbedane vorm nn hõbekuusk (*P.pungens* f. *glauca*). Talub pügamist ja vormi lõikamist. **Huvitavaid fakte:** Torkav kuusk on Eestis euroopa ja siberi lehise, hariliku elupuu ja mägimänni kõrval üks enim kasvatatav võõrokaspuuliik.

Levinuimad kahjurid: erinevad üraskid (nt hiidürask, kuuse-koorürask, harilik võraürask ja suur säsiürask)

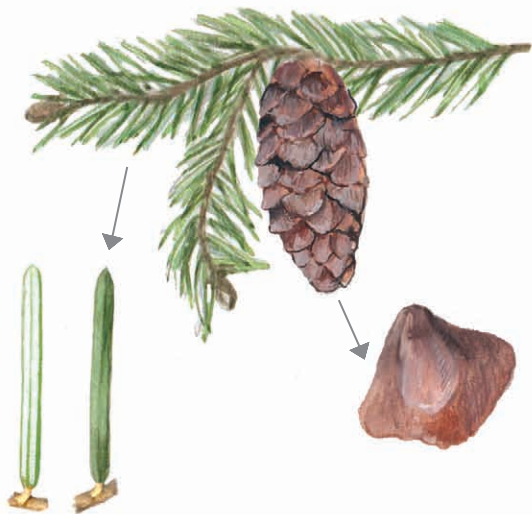
Sarnane liik: Engelmanni kuusk (*P. engelmannii*)

kuni 40 m

v

SERBIA KUUSK

Picea omorika; serbiankuusi; Ель сербская; Serbian Spruce; Serbische Fichte

Välimus: Korrapärase väga kitsa koonusja, vanana sammasja **võraga** igihaljas okaspuu. Alumised oksad allapoole kaardunud, ülemised rõhtsalt. Punakaspruun koor on õhuke ja kestendab soomustena. **Võrsed** hallikaspruunid, tihedalt karvased. **Pungad** laimunajad, terava otsaga, vaiguta, naaskeljate soomustega. **Okkad** (1-2 cm) on veidi kooldunud, pealt läikivad tumerohelised, alt sinakasvalgete õhulõheribadega; teistest kuuseliikidest erinevalt on okkad lamedad. **Käbid** on noorelt sinakasmustad ja püstised; valminult (3-5 cm pikad) läikivad mustjaspruunid, piklikmunajad ja rippuvad; võivad paikneda mitmekaup. Käbid kukuvad puult tervena. Seemnesoomused on laiad, ümardunud servaga. Seemned valmivad talve alguseks, varisema hakkavad alates järgmisest kevadest.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Eluiga ~300 aastat. Enamasti kasvatatakse ilupuuna, kuid on rajatud ka metsakultuure. On üks dekoratiivsemaid kuuseliike. Külmakindel, talub hästi saastunud õhku. Juurestik on hästi arenenud, mistõttu kasvab normaalselt ka toiteainetevaestel muldadel. Kahjuritele ja haigustele vastupidav.

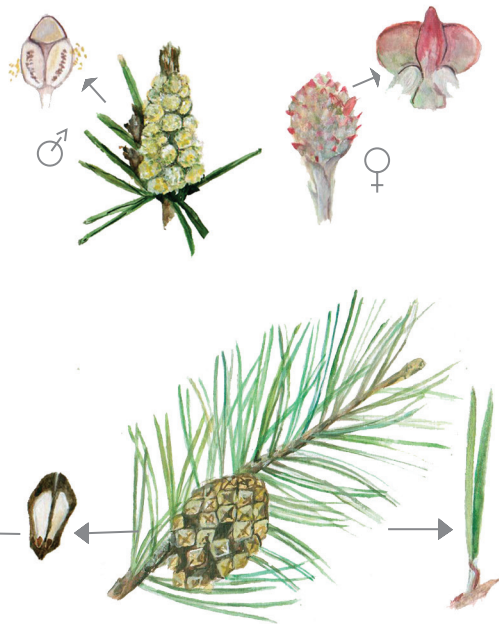
Huvitavaid fakte: Euroopas ühe väiksema areaaliga kuuseliik; kuulub looduses ohustatud liikide hulka. Kultuuris üks kasvatatavamaid kuuseliike. Serbia Vabariigi rahvuspuu. Eesti suurim eksemplar kasvab Tihemetsa pargis (↑ 19,3 m, Ø 25 cm). On metskitsele puittaimedest üks meeldivamaid söögitaimi.

Sarnased liigid: kanada kuusk (*P. glauca*), must kuusk (*P. mariana*, syn. *P. nigra*), sitka kuusk (*P. sitchensis*)

kuni 50 m

V-VI

HARILIK MÄND

Pinus sylvestris; (metsä)mänty; Сосна обыкновенная; Scots Pine; Gemeine Kiefer

Välimus: Sirge tüvega ja noores eas koonusja, hiljem keraja **võraga** igihaljas okaspuu, mille oksad asetuvad männasjalt. Koor on noorena oranžikaspruun ja kestendav. Hallikaspruun korp, mis vananedes muutub plaatjaks ja rõmeliseks (nn „krokodillinahk“), hakkab tekkima keskmiselt saja aasta vanuselt. **Võrsed** helehallikaspruunid. **Pungad** on ruljad, tõmbi tipuga, pruunid, vaigused. Kilejas tupes **okkad** (kuni 7 cm) kinnituvad 2-kaupa võrsele. Okkad on hallikasrohelised, teravatipulised, veidi keerdunud; püsivad puul 3-4 aastat. **Käbid** on noorelt püstised, emaskäbid punased, isaskäbid kahvatukollased. Täissuuruse (3-7 cm) saavutavad käbid teise aasta sügiseks, muutudes selle ajaga rohelisest pruuniks. Varisenud käbi on hall. Seemned valmivad varatalvel, varisevad kevadel. Seemnesoomused on paksenenud otsaga.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Pikaeline (800 a) puu. Ei ole tüüpiline pargipuu, aga Rahkla mõisaparki viib ilus männiallee. Eesti metsadest 1/3 on männikud. Haljastuses kasvatatakse nii liiki kui kultivare üksikpuude ja gruppidenä; kasvab ka väheviljakatel aladel. Vanasti oli männipuit põhiline ehitusmaterjal. Kopsuhaigete taastusravikeskused on rajatud männikutesse, kuna mänd eritab õhku fütontsiide. Männivaik ja sellest tehtud tärpentin on antiseptilise toimega. Rahvameditsiinis oli männitõrv tähtsaim arstim, millel olevat pea kõiki ihuhädasid raviv toime.

Huvitavaid fakte: Mänd on Šotimaa rahvuspuuks ja Elva linna vapipuuks. Eesti kõrgeim puu kasvab Tartumaal Järvelja metsas (↑ ca 46 m); jämedaim harilik mänd on Kõrgepalu pargis (Ø 146 cm). Taoistliku pärimuse järgi annab männiseemnete söömine igavese elu.

Rahvapärased nimetused: pedajas, pettai, pedak, metsaisa

Ohtlikuim haigus: punavöötaud

Sarnased liigid: must mänd (*P. nigra*), hall mänd (*P. banksiana*)

kuni 60 m

VI

VALGE MÄND

Pinus strobus; strobustumänty; Сосна Веймутова; Weymouth Pine; Weimouts Kiefer

Välimus: Koonusja kuni kuhikja **võraga** igihaljas okaspuu. Koor on noorena rohekashall, siledam kui harilikul männil; vanal puul tekib mustjashall, kitsaste sügavate lõhedega, paks korp. **Võrsed** rohekad. **Pungad** piklikmunajad, teravatipulised, punakaskollased, vaigused. **Okkad** 6-12 cm pikad, pehmed, peened, tõmbi otsaga, kolmetahulised; okka külgmistel tahkudel õhulõheribad. Okkad kinnituvad 5-kaupa võrsetele ja püsivad puudel vaid 2-3 aastat. Sihvakad, kõverdunud tipuosaga, vaigused **käbid** on võrsetel üksikult või 2-3 kaupa. Käbid on esimesel aastal punakad ja asuvad võrsetel püstiselt; täissuuruse (pikkus 8-18 cm) saavutavad teise aasta sügiseks, muutudes selle aja jooksul rohekast helepruuniks ja rippuvaks. Puitunud seemnesoomused on pikliku kujuga ning hoiduvad rootsust eemale. Seemned valmivad septembris ja varisevad kohe.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Eluiga 200-250 (500) aastat. Eestisse toodi 19. sajandi alguses. Võib leida paljudes parkides ja haljasaladel üksikpuudena. Varemalt rajati ka metsakultuure (nt Karula rahvuspargis leidub üle saja aasta vanuseid puid). Valge mänd on hea puiduga tähtis tooraine ehituses, mööbli- ja paberitööstuses, kuid Eestis ei ole tal töönduslikku tähtsust.

Huvitavaid fakte: Eesti suurim puu kasvab Raplamaal Jädivere pargis (↑ 38 m, Ø 120 cm). Oma kodumaal (Põhja-Ameerikas) on tema koort kasutatud religioossete rituaalide juures.

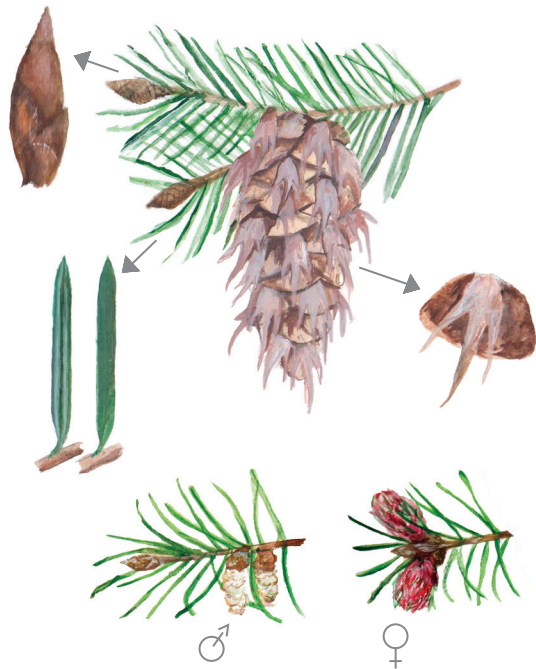
Ohtlikuimad haigused: koorepõletik, punavöötaud

Sarnane liik: makedoonia ehk rumeelia mänd (*P. peuce*)

kuni 100 m

v

HARILIK EBATSUUGA

Pseudotsuga menziesii; douglaskuusi; Лжетсуга; Douglas Fir; Douglasfichte

Välimus: Sirge tüve ja koonusja **võraga** igihaljas okaspuu, mille oksad paiknevad ebakorrapäraselt männastes. Koor on noortel puudel hall ja vaigumuhkudega; vanadel puudel moodustub mustjaspruun, väga paks, korkjas ja sügavalt lõheline korp. **Võrsed** noorena madalakarvalised. Sarnaneb kuuskede ja nulgudega, kuid erineb peamiselt pikkade koonusjate, teravatipuliste (nagu „odaots“) vaiguta **pungade** poolest. **Okkad** (2-3,5 cm) on tõmpterava tipuga, asetsevad radiaalselt ümber võrse; püsivad puul 4-5 aastat. Okka alaküljel on kaks sinakasvalkjat õhulõheriba, pealmine külg tumeroheline või sinakashall. **Käbid** on noorelt püstised, purpursed või rohekad; valminult pruunid, rippuvad, 4-10 cm pikad. Puitunud seemnesoomustest ulatuvad üle kolmehõlmalised kattesoomused („hiiresabad“). Seemned valmivad ja hakkavad varisema õitsemisaasta sügisel.

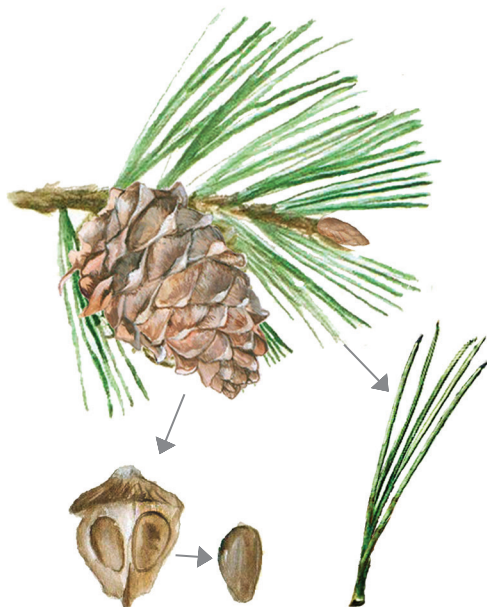
Kasva(ta)mine ja kasutamine: Väga pikaealine (kuni 1400 a) puu. Kasvatatakse nii üksikpuudena kui alleedena ja metsakultuurina. Liik talub hästi gaase ja suitsu, mistõttu on hea haljastuspuu linnades. Kasvatatakse kolme hariliku ebatsuuga kultivari: roheline ebatsuuga (*P. menziesii* var. *viridis*), sinihall ebatsuuga (*P. menziesii* var. *glauca*) ja hall ebatsuuga (*P. menziesii* var. *caesia*) ning nendest aretatud sorte. Väärtuslik on tema puit, mida kasutatakse vesiehitustes, tiseritöödeks, telefonipostideks, muusikariistade valmistamiseks jne. Parimaks kasvukohaks on sügavapõhjalised liivsavi ja saviliivmullad. Ei talu põuda ega kõrget põhjavett.

Huvitavaid fakte: Männiliste sugukonna kõrgeima kasvuga liik (128 m). Üks maailma tähtsamaid ja väärtuslikumaid puuliike. Euroopasse toodi esimesena Šotimaale 1827.a, Eestisse tõenäoliselt 1887.a. Suurim hall ebatsuuga on Tihemetsa pargis (↑ üle 32 m, Ø üle 80 cm). Eestis on looduskaitse all ebatsuuga-allee Tartu linnas ja Järvamaal Purdis kasvav ebatsuuga puistu.

kuni 25 m

VI

ALPI SEEDERMÄND

Pinus cembra; alppisembra; Кедровая сосна европейская; Stone Pine; Zirbe

Välimus: Noorelt kitsaskoonusja, vanemas eas ovaalse või laiuva, tihti mitmeladvalise **võraga** igihaljas okaspuu. Koor on sile, hallikasroheline; vananedes moodustub hallikaspruun, soomusjas korp. **Võrsed** on jämedad, pruunikaskollased kuni -hallid, tihedalt kaetud ruskete karvadega. **Pungad** on koonusjad, teravatipulised, vaigused. **Okkad** (5-12 cm) on kolmetahulised (üks külg läikiv tumeroheline, teised õhulõhede tõttu sinakasvalkjad), saagja servaga; kinnituvad võrsele 5-kaupa kimpudes. **Käbid** (5-10 cm) jässakad, munajasovaalsed, tõmpja tipuga, valminult punakaspruunid. Käbid valmivad teise aasta sügisel, langevad tervelt maha. Seemnesoomused on laiad, paksud ja ei avane. Seemned on suured, puitunud kestaga, tiivata, söödavad.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Väga pikaealine (kuni 1000 a). Eestis alates 19. saj algusest. On kaks alamliiki: euroopa seedermänd (*P. cembra ssp. cembra*) ja siberi seedermänd (*P. cembra ssp. sibirica*), millest viimane on kõrgem ja jämedam ning ka oksad ja käbid on suuremad. Seedermändi kasvatatakse Eestis peamiselt parkides, enamlevinud on siberi seedermänd. Lisaks dekoratiivsusele on väärtuslik seedermänni puit (kerge, vastupidav ja hästi töödeldav), mistõttu kasutatakse mööblitööstuses ja pliiatsipuiduna; hinnaline on vaik tärpentini, kampoli ja palsami tootmiseks; seemnetest saadakse eeterlikke õlisid. Eeliseks võrreldes harilikku männiga on küllaltki suur varjutaluvus ja vähene nõudlikkus mullastiku suhtes.

Huvitavaid fakte: Eestis on looduskaitse all kolm seedermändi - kaks Tartu linnas (↑ 15 m, Ü 204; ↑ 14 m, Ü 226 cm) ja üks Viljandimaal Sinialliku külas (↑ 18 m, Ü 240 cm).

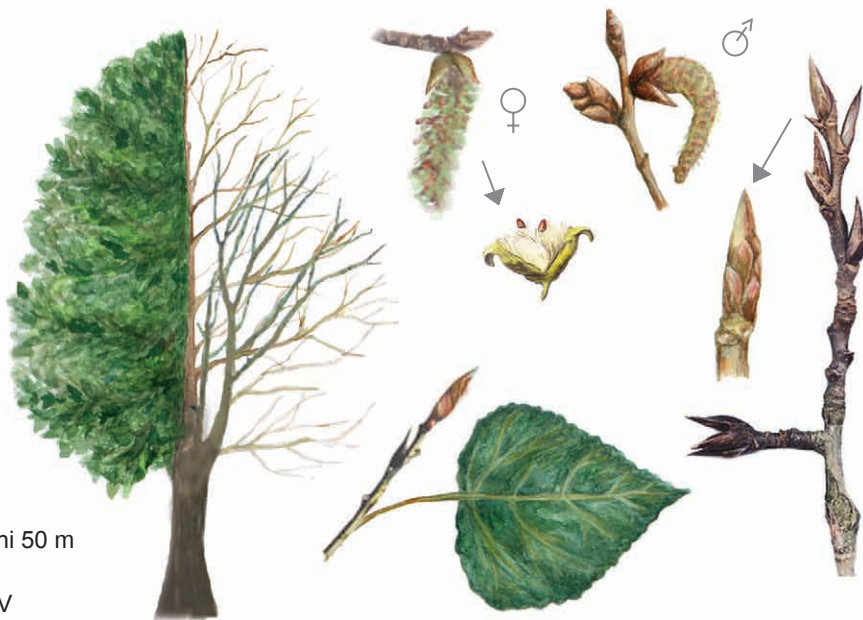
Ohtlikuim haigus: punavöötaud

Sarnane liik: korea seedermänd (*P. koraiensis*)

kuni 50 m

IV-V

PAPPEL

Populus sp; roppelit; Тополь; Poplar; Pappel

Välimus: Papli perekonna esindajad on suured (↑ kuni 60 m, tüve Ø kuni 4 m) kahekojalised heitlehised puud. Koor on noorelt kollakashallist kuni oliivrohelisteni, vananedes koor tumeneb ja muutub rõmeliseks. **Lehed** on pikarootsulised lihtlehed, mis paiknevad oksal vahelduvalt. Lehtede kuju ning üla- ja alakülje värvus varieerub liigiti (ovaalsest kolmnurkseni; tumerohelisest helehallini). **Pungad** on paplitel paljude soomustega, teravatipulised, vaigused ja aromaatselt lõhnavad. Rohelised emasõied ja punakate tolmukatega isasõied kasvavad erinevatel puudel, kuni 10 cm pikkustes longus urbades. Puud õitsevad aprilli lõpus mai alguses enne lehtimist. Tuultolmlejad. **Vili** on kupar; väikesed siidjate lendkarvadega seemned valmivad juunis-juulis.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Lühiealised (kuni 150 aastat). Perekonnas 30-40 liiki, kellest vaid harilik haab (*P. tremula*) on pärismaine puu, kuid teda haljastuses ei kasutata. Haljastuses kasutatakse ~20 võõrliiki. Paplid on kiirekasvulised, annavad kiiresti haljastusefekti. Suvel, seemnete levimise ajal, risustavad ümbrust. Kasutatakse nii alleepuuna kui üksikobjektina. Paplikoor sisaldab salitsüülhapet, mistõttu seda kasutatakse põletiku- ja valuvastase vahendina. **Huvitavaid fakte:** Keskajal hinnati musta paplit ehituspuna, kuna on tulekindel. Eestis on üksikpuudena looduskaitse all 10 erinevatest liikidest paplit. Jämedaim (Ü 710 cm) papli perekonna esindaja Eestis – kanada e kallaspappel - kasvab Saaremaal Veere külas. Tartu Toomemäe pargi esimene allee, mis istutati 1803. aastal, oli paplitest.

Ohtlikuimad haigused: papli-pigirooste ja paplivähk

Levinuimad liigid: must pappel (*P. nigra*), hall pappel (*P. x canescens*), palsamipappel (*P. balsamifera*), hõbehaab (*P. alba*). Kaardi pildipoolal on kujutatud must pappel (*Populus nigra*).

kuni 30 m

v

HÖBEREMMELGAS

Salix alba; valkosalava; Ива белая; White Willow; Silbere Bruchweide

Välimus: Jämeda (Ø 1-2 m), lühikese ja haruneva tüvega heitlehine puu, mille **võra** on laiuv, maani ulatuvate rippuvate okstega. Koor on tumehall, ribiline; vanade puude korp on sügavate pikirõmedega. Noored **võrsed** on peened, rippuvad, siidkarvadega; hiljem paljad, kollakad kuni pruunid. **Pungad** on punakaspruunid, piklikud, pikad (6 mm), võrsele liibuvad ja karvased. **Lehed** on lühirootsulised, süstjad (12x2 cm), pika teritunud tipuga, peensaagja servaga; noorelt mõlemalt küljelt siidkarvased, hiljem ainult alt „hõbedased“. Abilehed on süstjad, mõlemalt küljelt siidkarvased, varisevad varakult. Õitseb lehtimisega üheaegselt; emas- ja isas**õied** kasvavad erinevatel puudel pikkades longus urbades; isasurvad kollased (kuni 7 cm), emasurvad rohekad (3-5 cm). **Vili** on kupar.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Eestis kasvab oma areaali põhjapiiril, esinedes looduslikult vaid Lõuna-Eestis jõgede üleujutatavatel aladel ja soodes üsna vähesel määral. Kasutatakse laialdaselt haljastuses nii allee- kui üksikpuuna. Kuna talub liigniiskust, siis kasvatatakse teda sageli parkides veekogude kallastel. Pajukoort kasutatakse rahvameditsiinis palavikualandajana. Pajuoksa kasutatakse „nõiavitsana“ veesoonte otsimisel.

Huvitavaid fakte: Kõige liigirikkam puude perekond. Eestis leidub vähemalt 20 looduslikku pajuliiki. Eesti jämedaim hõberemmelgas (Ü 0,8 m kõrgusel harunemiskohal ~11 m) kasvab Põlvamaal Rasinas, on looduskaitse all.

Ohtlikuimad haigused: erinevad seente poolt põhjustatud südamemädanikud

Sarnased liigid: raagremmelgas (*S. caprea*), rabe remmelgas (*S. fragilis*)

25-30 m

v

HALL PÄHKLIPUU

Juglans cinerea; amerikanjalopähkinä; Орех серый; Butternut; Grau Nussbaum

Välimus: Laiuva **võraga** heitlehine puu. Koor on hall ja vanemas eas sügavalt rõmeline. **Võrsed** on noorelt hallikarvased, lõvedega. Võrsetel nähtavad lehearmid on suured, ülaservast karvased, kolme gruppi koondunud juhtsoonte kimpude jäljenditega („ahvi nägu“). Tipu**pungad** on kuni 1,5 cm pikad, munajad, karvased, näärmetega; külgpungad on väiksemad. **Lehed** paaritusulgjad, väga suured (kuni 70 cm) liitlehed, millel on 11-17 lehekest. Lehekesed piklikmunajad (15x6 cm) peensaagja servaga, pealt veidi karvased, alt viltkarvased. Sügisvärvus kollane. Kroonlehtedeta isas**õied** on koondunud rippuvatesse urbadesse (6-13 cm); emasõied on koondunud 3-8 kaupa algul püstistesse, hiljem rippuvatesse õisikutesse. **Vili** on piklikmunajas (kuni 6 cm pikkune), teritunud tipuga ja krobelse kestaga söödav pähkel, mida ümbritseb hallviltjas kleepuvate näärmekarvadega viljakest. Eesti tingimustes valmib vili harva.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Eluiga kuni 200 aastat. Eestisse sisse toodud juba 17. sajandil ning üksikpuudena on esindatud paljudes vanades mõisaparkides; tänapäeval kasutatakse ka linnahaljastuses. Valgusnõudlik ja viljakat mulda vajav liik. Puit on helepruuni värvusega, ilusa tekstuuriga, vastupidav ja kerge, mistõttu kasutatakse ehituskonstruksioonides, samuti mööbli ja vineeri tegemiseks.

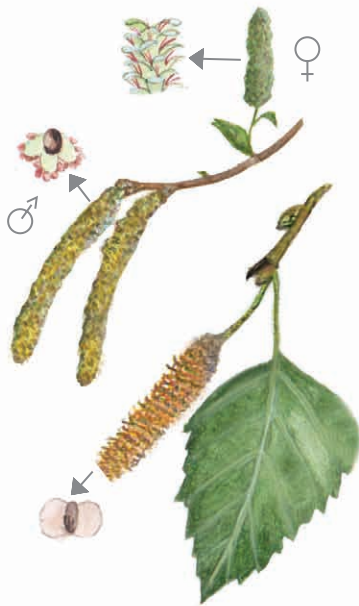
Huvitavaid fakte: Eestis on üksikobjektina looduskaitse all neli erinevast liigist pähklipuud. Üks esinduslikumaid puid kasvab Lääne-Virumaal Salla pargis (↑ 19,5 m, Ø 63 cm).

Sarnased liigid: mandžuuria pähklipuu (*J. mandshurica*), kreeka pähklipuu (*J. regia*)

35 m

v

ARUKASK

Betula pendula; rauduskoivu; Берёза бородавчатая; Silver Birch; Weiss-Birke

Välimus: Sirge tüvega, õhulise **võraga**, nõtkete pikalt allarippuvate peente okstega, heitlehine puu. Koor on valkjas, kestendav; vananedes tekib tüve alaosas mustjas sügavarõmeline paks korp. **Võrsed** on noorelt punakaspruunid, kaetud heledate karedate vahatäpikestega. **Pungad** on teravatipulised, kitsasmunajad, kleepuvad. **Lehed** on rombjad (4-7 cm), pikalt teritunud tipuga, kahelisaagja servaga, nahkjad, pealt läikivad. Sügisvärvus on kollastes toonides. **Õied** on koondunud urbadesse. Võrsete tippudes asuvad isasurvad tekivad sügisel; õitsemise ajal on need kollased ja rippuvad. Lühikesed (2-3 cm), algul püstised hiljem rippuvad, emasurvad moodustuvad võrsetel enne lehtede puhkemist. Õitseb vahetult pärast lehtimist. **Viljad** on väikesed kahe kileja tiivaga pähklikesed; valmivad hilissuvel.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Eluiga 200-250 aastat. Parkides kasutatakse arukaske harva, kuid varasemalt oli ta levinud talude haljastuses; samuti on kasest rajatud alleesid. Soolopuudena kasvatatakse lõhis- ja punaselehiseid sorte ning erinevaid leinavorme. Kask on meie lehtpuudest tähtsaim metsapuu, moodustades umbes 20 % Eesti metsadest. Puitu kasutatakse vineeriks ja spooniks, mööbli ja tarberiistade valmistamiseks. Väga hea küttepuu. Kasepuust pirrud valgustasid vanasti talutaresid. Saunas kasutatakse kasevihtasid. Kasepungi ja –lehti kasutatakse rahvameditsiinis sapi-, põie-, nahahaiguste raviks, samuti higileajava vahendina. Kasepuusütt kasutakse meditsiinilise söena.

Huvitavaid fakte: Venemaa ja Soome rahvuspuu. Kasesuhkur ehk ksülitool on sama magus kui roosuhkur; uuringute kohaselt aitab see vältida hammaste lagunemist (kasutatakse nätsudes).

Rahvapärased nimetused: arukõiv, leinakask, raunakask, õmmik, metsaema

Sarnased liigid: sookask (*B. pubescens*), maarjakask e. karjala kask (*B. pendula* var. *carelica*), kollane kask (*B. alleghaniensis*), suhkrukask (*B. lenta*), paberikask (*B. papyrifera*)

35 m

III-IV

SANGLEPP ehk MUST LEPP

Alnus glutinosa; tervaleppä; Ольха клейкая; Common Alder; Schwarz-Erle

Välimus: Kõrgekasvuline koonilise **võraga**, tumepruuni koorega, heitlehine puu. **Võrsed** kolmekandilised, paljad, noorelt kaetud kleepuvate näärmetega. **Pungad** rootsulised, äraspidimunajad („poksikinnas“). Lehed (4-8 cm) on tumerohelised, läikivad, nahkjad, äraspidimunajad, sopistunud tipuga, ebaühtlaselt saagja servaga. **Õiteks** urvad; punakaspruunid rippuvad isasurvad (4-7 cm) asuvad 3-7 kaupa võrsete tipus; käbikesekujulised punakad emasurvad on 3-5 kaupa lehtede kaenlais ühisel rootsul; arenevad sügisel, õitsevad enne lehtimist. **Vili** on kitsa tiivaga ümbritsetud, lame, väike, üheseemneline pähklike; pähklikesed on koondunud kuni 2 cm pikkustesse puitunud urbadesse („lepakäbid“), mis jäävad puule mitmeks aastaks.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Eluiga 150, harva kuni 300 aastat. Ei ole tüüpiline pargipuu, sangleppa ja tema sorte kasutatakse haljastuses üksikpuude või gruppidenä liigniisketes kasvukohtades („lodu on sanglepa kodu“). Üsna valgusnõudlik puu. Kena tekstuuri ja punaka tooni tõttu kasutatakse puitu mööbli valmistamiseks ja siseviimistluseks. Hea liha- ja kalasuitsutamise puu; tema puidust toodetakse grillsütt. Rahvameditsiinis kasutatakse neelu- ja mandlipõletike, koeranaelte, vistriku, käsnade jne raviks.

Huvitavaid fakte: Muistsed esivanemad on pidanud sangleppa pühaks puuks, sellest annab tunnistust Pühalepa kihelkonna nimetus Hiiumaal. Sanglepp on vastupidav vesikeskkonnas, seetõttu on Veneetsia linna majad ehitatud merre rammitud sanglepa vaiadele.

Rahvapärased nimetused: emalepp, soolepp

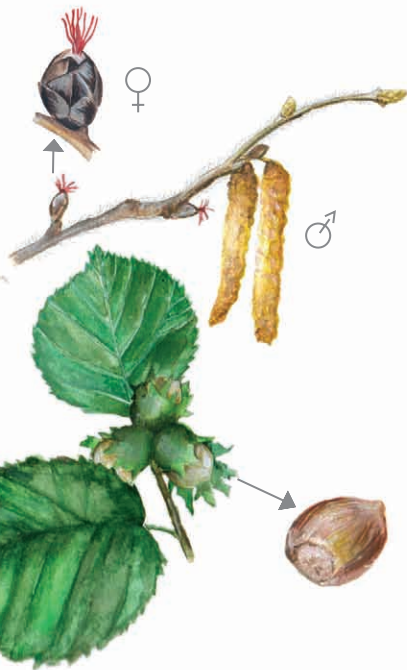
Levinuim haigus: pruun südamemädanik

Sarnane liik: hall lepp e valge lepp (*A. incana*)

3-8 m

III-IV

HARILIK SARAPUU

Corylus avellana; pähklinäpemas; Лещина обыкновенная; Common Hazel; Gewöhnliche Haselnuss

Välimus: Tugevakasvuline rohkete harudega (10-15 haru) püstine põõsas. **Võrsed** noorelt tihedalt näärmekarvased, pruunikad; vanemas eas koor sile, hallikas. **Pungad** rohekaspruunikad, paksud, karvased. **Lehed** äraspidimunajad (kuni 12 cm), ebaühtlaselt kahelisaagja servaga, teritunud tipuga, läiketa, pealt tumerohelised, alt heledamad. Leheroots lühike, karvane. Sügisvärvus kollane. Isasõied koondunud pikkadeks urbadeks (ca 5 cm); emasõied moodustavad väikese ümara õisiku, millest ulatuvad välja vaid punased emakasuudmed. Õitseb enne lehtimist. **Vili** on puitunud kestaga pähkel, mida ümbritseb kandeleht e lüdi. Viljad valmivad sügisel.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Mõisaparkides kasvab sageli äärealadele rajatud sarapikes või vabakujunduslikes osades. Haljastuses kasutatakse teda dekoratiivse kuju, väikese hooldusvajaduse ja haiguskindluse tõttu. Puidust valmistatakse tööriistade varsi ja väiksemaid tarbeesemeid. Pikuti lõhestatud sarapuuvitsu kasutati tünnivitstekks ja punumistöodel. Sarapuulatte kasutati piirdeaedade (sarade) ehitamiseks. Kasvatatakse viljapuuna (põõsas annab 1-3 kg pähkleid, kultuursordid üle 10 kg). Pähklituumi kasutatakse pähkliõli ja maiustuste valmistamiseks. Rahvameditsiinis kasutati lehtede hautist veenilaiendite raviks, isasurbade leotist naha puhastamiseks jne.

Huvitavaid fakte: Jõgevamaal Luual kasvab Eesti jämedaim sarapuu, mille tüve ümbermõõt 0,8 m kõrguselt oli mõned aastat tagasi 116 cm. Sarapuud on peetud maagiliseks puuks, millel on piksevastane võlujõud; sarapuuvits peletab eemale mürkmadusid.

Rahvapärased nimed: pähklipuu, sarap, sarakas, pähkmepuu

Levinuim kahjur: pähklikärsakas viljadel

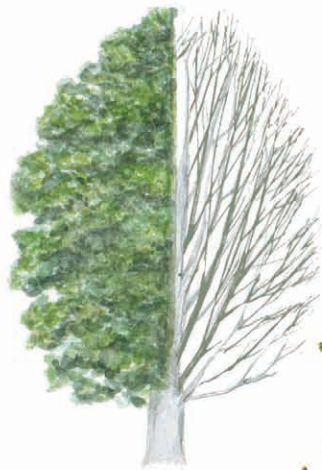
Sarnane liik: kõrgetüveline sarapuu (*C. colurna*); (lehed sarnased pärnalehtedega)

20 (25) m

v

HARILIK VALGEPÖÖK

Carpinus betulus; euroopanvalkoryökki; Граб обыкновенный; Common Hornbeam; Gemeine Heimbuche

Välimus: Püstiste okstega, tiheda ümara **võraga**, madalakasvuline lehtpuu. Tüve koor on hall ja sile, väheste lõhedega; tüvi muutub vanemas eas sooniliseks. **Võrsed** pruunid, peened, veidi karvased, heledate koorelõvedega. **Pungad** saledad, terava tipuga, hoiavad alusel tugevalt võrse ligi. **Lehed** on munajad kuni piklikovaalsed (3-15 cm), teritunud tipu ja ümara alusega, teravalt kahelisaagja servaga, pealt tumerohelised tugevalt reljeefsete roodudega, mis on alaküljelt veidi karvased. Leheroots (1,5 cm) liduskarvane. Sügisvärvus kahvatukollane. Osa lehti jääb talveks pruunidenä puudele. Isasõied on koondunud rippuvatesse urbadesse, mis moodustuvad sügisel. Õitsemise ajal on isasurvad kollased (4-7 cm), emasõied rohekad (kuni 3 cm). Õitseb koos lehtimisega. **Viljad** on pruunid pähklikesed, mis kinnituvad kolmehölmase roheka kattlehe alusele ning on koondunud kuni 30 pähklist koosnevatesse kobaratesse.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Eluiga võib olla 250 - 350 aastat, kuid meil ei ole nii vanu puid. Talub perioodilisi üleujutusi. Euroopa lehtpuudest üks varjutaluvamaid. Liik on külmahell, mistõttu kasvab paremini saartel ja Lääne-Eestis. Paljudes Euroopa parkides on ta põhiline hekitaim, sest talub hästi kärpimist. Eestis ei ole teada ilusaid hekke. Puit on tugev, mistõttu oma loodusliku leviku alal on sellest valmistatud tööriistade käepidemeid ja varsi, masinaosasisid, mööblidetaile, ka parketti ning teisi erinevaid tarbeesemeid.

Huvitavaid fakte: Üks suurimaid puid kasvab Malla pargis (↑ 18,5 m ja Ø 54 cm).

Ohtlikuim haigus: tamme-äkksum, põhjustajaks seen *Phytophthora ramorum*

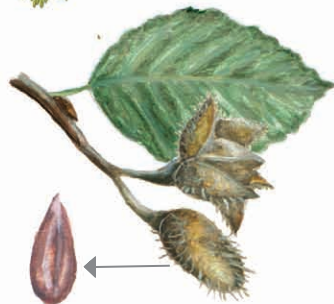
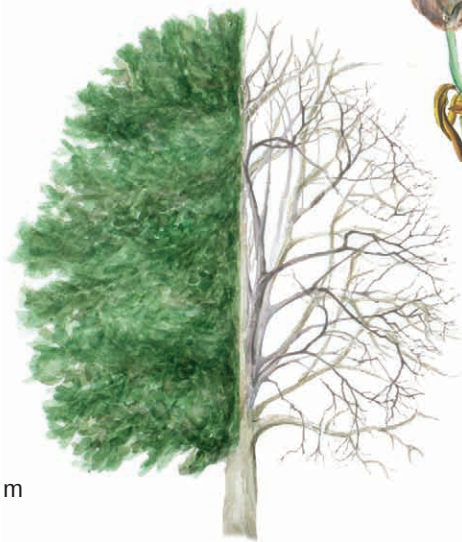
Sarnased liigid: Eestis ei ole

45 m

v

HARILIK PÖÖK

Fagus sylvatica; (euroopan) pyökki; Бук лесной; Common Beech; Gemeine Buche

Välimus: Sirgetüveline, tiheda lehestikuga, laiuva ja võimsa **võraga** heitlehine puu. Helehall sile koor muutub vananedes rõhtsalt ribiliseks, kuid ei moodusta paksu korpa. **Võrsed** on võnkjad (siksakilised), hallikaspruunid, paljad (noorelt siidkarvased). **Pungad** on pikad, peened, teritunud tipuga, hoiavad oksast ca 60° nurga all eemale. **Lehed** (10 cm) on ovaalsed, nahkjad, pealt läikivad tumerohelised, alt heledamad. Leheserv on terve, nõrgalt lainjas, servas pikad ripsmelised karvad. Lehtede sügisvärvus on kollane kuni punakas. Lehed jäävad osaliselt talveks puudele. Isasõied paiknevad kahvatukollastes väikestes ümarates rippuvates õisikutes; emasõied on püstised, silmatorkamatud. **Vili** on punakaspruun kolmehölmaline pähkel, mis on kaetud läikiva kestaga; meil viljub harva.

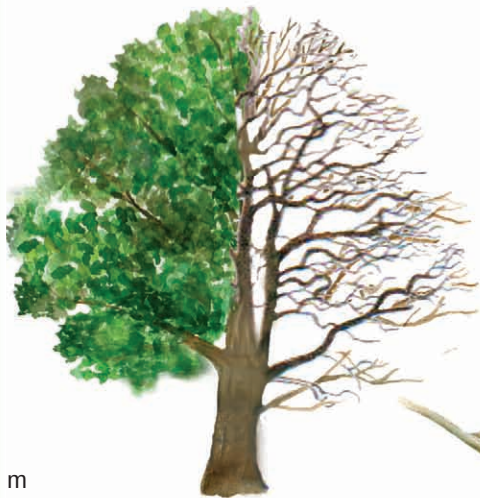
Kasva(ta)mine ja kasutamine: Pika elueaga (500 a). Suurepärane pargipuu uhke võra ja tumerohelise või punaka lehestiku tõttu. Suurimad üksikpuud kasvavad saartel ja Lääne-Eesti parkides; Ida- ja Lõuna-Eestis kasvab madala, põõsasja puuna, mistõttu meil on nad külmaõrnat. Euroopa parkides kasutatakse kõrgete pügatavate hekkide kasvatamiseks; Eestist ei ole põõgihekke teada. Puit on väga väärtuslik. Pöögipähklid sisaldavad kuni 50 % rasvu, neist pressitud õli kasutatakse toiduainetööstuses. Pähkleid kasutatakse söögiks.

Huvitavaid fakte: Suurimad eksemplarid on Keila-Joa pargis (↑ 29 m, Ø 1,5 m), Karula pargis (↑ 22 m), Kuressaare linnapargis (↑ 24 m, Ø 80 cm). Sagedamini kohtub aga kultuuris punaselehiseid harilikke pöoke (*F. sylvatica* f. *purpurea*), millised leiab enamasti saartel ja Mandri-Eesti mereäärses osas: Harku pargis (↑ 22 m, Ø juurekaelalt 1 m), Saku pargis (↑ 24 m, Ø 50 cm), Kuressaare linnapargis (↑ 22m ja Ø 46 cm). Pöök on Taani Kuningriigi rahvuspuu. **Ohtlikuim haigus:** tamme-äkk surm, põhjustajaks seen *Phytophthora ramorum*

38 m

V-VI

HARILIK TAMM

Quercus robur; (metsä)tammi; Дуб обыкновенный; Common Oak; Stieleiche

Välimus: Tugevate, laiuvate ja väänduvate okstega, laikuhikja **võraga** heitlehine puu. Noortel puudel on koor sile; vanadel on paks, sügavate lõhedega rõmeline korp. **Võrsed** punakaspruunid, heledate lõvedega. **Pungad** tõmpmunajad. **Lehed** (kuni 15 cm) on koondunud võrse tippu; sulghõlmised, leheroots väga lühike. Mõnedel puudel jäävad kuivanud lehed võrsasse kuni kevadeni. Isasõied on (kuni 6 cm) rohekad, hõredad urvad. Emasõied on silmatorkamatud, asuvad noortel võrsetel 2-3 kaupa. Õitseb koos lehtimisega. **Vili** on tõru, mis kinnitub oksale pika rootsuga; vili on alusel ¼ ulatuses ümbritsetud lüdiga; valmib õitsemisaasta sügisel.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Pikaealine (kuni 1500 a) puu. Kasvatatakse parkides nii üksikpuudena kui ka alleepuuna. Tänapäevases haljastuses pakuvad põhiliigist enam huvi teisendid, näiteks sort `Püramidalis` (nn püramiidtamm). Ta on valgusnõudlik liik, mis vajab kasvuks viljakat pinnast. Hinnatud on kõva, vastupidav puit, mida kasutatakse mööblitööstuses ja ehituses. Tammevihtasid kasutatakse nii saunaliste poolt kui metsloomade lisatoitmiseks. Näljaaegadel on toiduks kasutatud ka tammetõrusid.

Huvitavaid fakte: Eestis on tamm looduskaitse sümbol; tammeleht on looduskaitsemärgil. Looduskaitse all on 284 üksikut tamme või puudegruppi. Suurimad puud on Tamme-Lauri tamm Urvastes (↑ 21 m, Ü 8 m) ja Pühajärve sõjatamm (↑ 20 m, Ü 6,6 m). Eesti teadaolevalt kõrgeim (36,5 m) harilik tamm kasvab Audru mõisa pargis. Tamm on Tamsalu linna ja valla vapil; tammelehed on Kilingi-Nõmme, Saue linna ja Tartumaa vapil. Harilik tamm on Inglismaa, Moldova ja Saksamaa Liitvabariigi rahvuspuu.

Rahvapärane nimetus: hiiepuu

Ohtlikuim haigus: tamme-äkkisurm, põhjustajaks seen *Phytophthora ramorum*

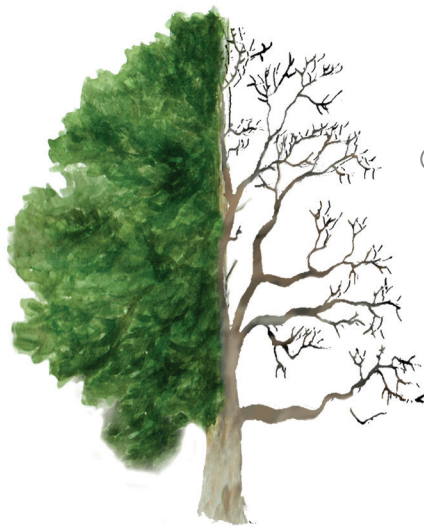
Sarnased liigid: punane tamm (*Q. rubra*), kivitamm (*Q. petrae*)

30 m

VI

II

PUNANE TAMM

Quercus rubra; punatammi; Дуб красный; Red Oak; Roteiche

Välimus: Harilikust tammest sihvakama kujuga puu. Koor hõbejashall ja algul sile; hiljem arenevad oranžide vagude vahel madalad, soomusjad, hallid ribid. **Võrsed** noorelt punakate karvadega, vanadel puudel paljad. **Lehed** kuni 20 cm pikad, 4-5 paari teravatipuliste sügavate hõlmadega; pealt tumerohelised, paljad, alt heledamad, hallikarvased; pika rootsuga. Sügisvärvus punane. **Õied** sarnaselt hariliku tammega koondunud urbadeks, kuid punane tamm õitseb alles pärast lehtimist. **Viljadeks** tõrud (kuni 3 cm), tipus teravikuga ja paksu kestaga; lüdi on väga kitsas; valmivad teise aasta sügiseks.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Võõramaistest tammedest üks esimesi Eestisse toodud liike (19.saj I poolel) ja seetõttu on meil üksikpuudena esindatud paljudes mõisaparkides ning ka linnade haljastuses (Tallinnas on ca saja-aastaseid puid); rajatud on ka üksikuid metsakultuure (Neerutis). Haljastuses on punase tamme eeliseks, pärismaise tamme ees, tema läikivad tumerohelised lehed, mida ei kahjusta tamme-jahukaste ning dekoratiivne punane sügisvärv. Kuulub nn mustade tammede hulka.

Huvitavaid fakte: Suuremad puud kasvavad Uue-Kariste lähedal (↑ 27 m; Ø üle 70 cm), Raadi pargis(↑ 24 m), Koonu pargis (↑ 22,5 m, Ø 62 cm).

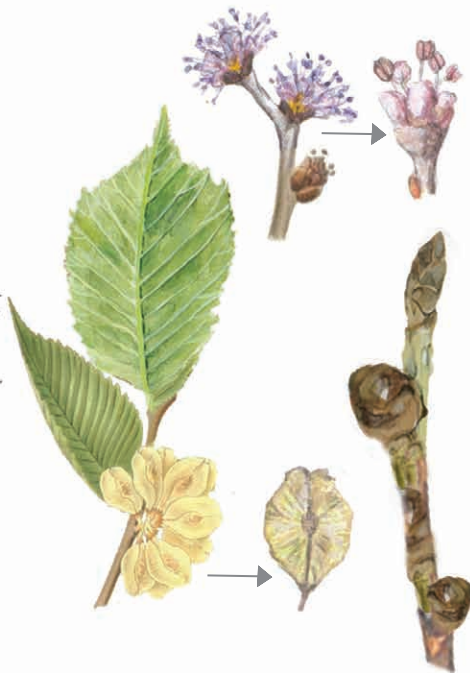
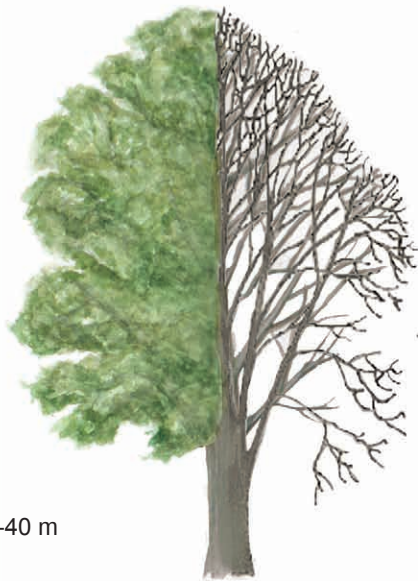
Ohtlikuim haigus: tamme-äkksum, põhjustajaks seen *Phytophthora ramorum*

Sarnased liigid: kivitamm (*Q. petrae*), harilik tamm (*Q. robur*)

30-40 m

IV-V

HARILIK JALAKAS

Ulmus glabra; vuorijalava; Вяз голый; Scots Elm; Bergulme

Välimus: Tiheda ja laiuva **võraga** heitlehine puu. Koor on paks, tumehall, pikivaoline. **Võrsed** on rohekaspruunid, karvased. **Pungad** tumedad ja karvased; õiepungad on hästi eristatavad lehepungadest, sest on tublisti suuremad ja kerajad. **Lehed** on väga pikad (8-16 cm), kuid peaaegu rootsuta, ovaalsed kuni äraspidimunajad, kahelisaagja servaga, ebasümmeetrilise lehelaba alusega, mõned leherood hargnevad enne leheserva kaheks („jalakal on jalad all“). Pealt on lehed matid ja püsivalt karedad, alaküljel harvade karvadega. Sügisvärvus säravkollane. **Õied** väga lühiraolised, peaaegu raotud, tihedates kimpudes. Õitseb enne lehtimist. Putuktolmleja. **Vili** on ovaalne pähklike (Ø - 2,5 cm), mis on ümbritsetud kileja tiivaga. Seeme asub tiiva keskel. Viljad valmivad juuni keskpaigas.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Pikaeline (kuni 500 a). Parginduses suure tähtsusega, enamuses vanades parkides on ta enamuspuuliik. Sobib kõrgekasvuliseks pargipuuks suurtesse parkidesse dekoratiivse võra ja ilusa sügisvärvi tõttu, kuid annab palju looduslikku järelkasvu. Talub hästi linnatingimusi ja kärpimist. Liigist on aretatud mitmeid dekoratiivseid sorte. Jalakas kasvab hajusalt üle kogu Eesti laialehistes segametsades. Varjutaluv, kuid mullastiku suhtes nõudlik, vajab viljakat huumusrikast liivsavimulda. Puit on raske, kõva, sitke, hästi töödeldav, mistõttu kasutatakse mööblitööstuses, masinaosade valmistamiseks jne. Niinest valmistatud tömmist on kasutatud podagra ja vesitõve vastu, higistamaajava vahendina ning kõhulahtistina.

Huvitavaid fakte: Kõrgeim puu kasvab Viljandimaal Heimtali ürgorus (↑ 31,8 m) ja jämedaim puu Võrumaal Viitka külas (Ø 200 cm). Looduskaitse all on üksikobjektina 17 puud.

Rahvapärased nimetused: jalak, jallai, jalapuu, raid

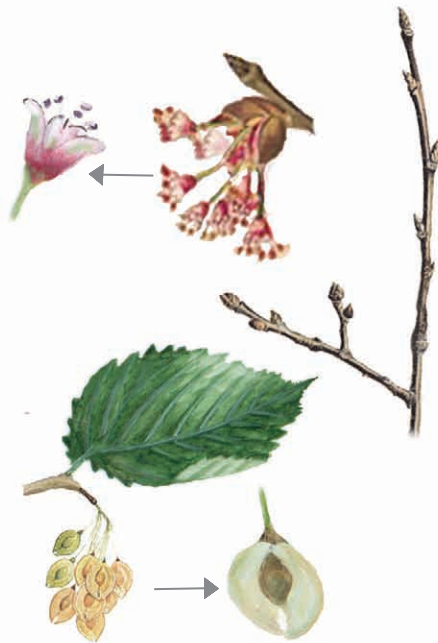
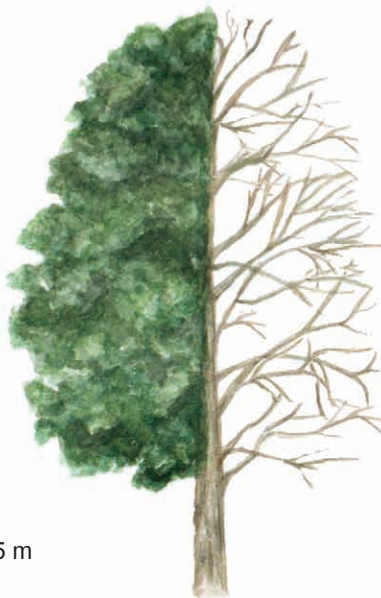
Ohtlikuim haigus: jalaka surm, põhjustajaks seen *Ceratocystis ulmi*

Sarnased liigid: põldjalakas (*U. minor*), künnapuu (*U. laevis*)

25-35 m

IV-V

KÜNNAPUU

Ulmus laevis; kynäjalava; Вяз гладкий; European White Elm; Flatterulme

Välimus: Teravnurga all ülessuunatud okstega, ümara kuni elliptilise hõreda **võraga**, suur heitlehine puu. Koor hallikaspruun, õhukeste plaatidena. **Võrsed** noorelt pehme karvased, vanemalt paljad, pruunid. **Pungad** tume- ja helepruunikirjude soomustega, lehepungad koonilised, õiepungad munajad, lehepungadest suuremad. **Leht** on kuni 12 cm pikk, kõige laiem allpool keskkoha, tavaliselt pehme karvane, sügavroheline ja üsna läikiv, alt heledam. Lehelaba on alusel tugevasti ebasümmeetriline, leheroots pikk (1,5 cm). Taime sügisvärvus on kollane kuni pronksjas. **Õied** (ja ka viljad) on pikaraolised, õiekate punakas; õitseb enne lehtimist. **Vili** on ovaalne pähklike (Ø 1-1,5 cm), mis on ümbritsetud kileja tiivaga. Seeme asub tiiva keskel. Tiiva serv on ripsmeliselt karvane, kahe teineteise poole kaldu oleva sarvekesega tipus.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Haljastuses kasutatakse pargi- ja alleepuuna eelkõige tema sügisese dekoratiivse lehevärvuse, kuid ka pikaelalisuse (kuni 300-400 a) tõttu. Kasvab looduses hajusalt ja väikesearvuliselt üle Eesti lehtpuuenamusega puistute koosseisus. Küllaltki varjutaluv. Mullastiku suhtes nõudlik, vajab viljakat huumusrikast mulda. Puit väärtuslik: kõva, sitke, raskesti lõhestatav. Kasutatakse mööbli, lookade, masinaosade jne valmistamiseks.

Huvitavaid fakte: Eesti kõrgeim puu kasvab Pärnumaal Tali vallas (↑ 32 m); suurima diameetriga puu kasvab Jõgevamaal Lümati külas (Ø 194 cm). Looduskaitse all III kategooria liigina.

Ohtlikuim haigus: jalaka surm, põhjustajaks seen *Ceratocystis ulmi*

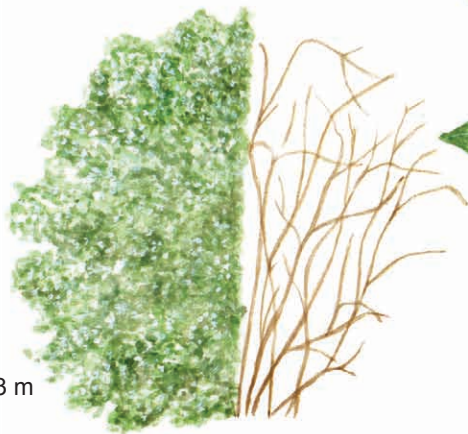
Sarnased liigid: põldjalakas (*U. minor*), harilik jalakas (*U. glabra*)

2-3 m

VI

HARILIK EBAJASMIIN

Philadelphus coronarius; pihajasmike; Чубушник венечный; Mock Orange; Europäischer Pfeifenstrauch

Välimus: Tugevate, sooneliste, vanemas eas pisut rippuvate võrsetega põõsas. Noored **võrsed** on pehmekarvased, väga haprad; vanemad võrsed on kestendava koorega. **Lehed** on munajaselliptilised (4-8 cm), karedad, leheserv harvalt jämesaagjas, teritunud tipuga ja kiilja lehealusega, paiknevad varrel vastakult. Pealt on lehed tumerohelised ja paljad, alt heledamad ja roodude nurkades karvased. **Õied** valged, kuni 3 cm läbimõõdus, koondunud 5-7 õielistesse püstistesse kobaratesse, lõhnavad tugevasti. **Viljad** valminult pruunikad, 0,5-1 cm suurused kuprad, mis sisaldavad rohkelt seemneid. Viljad püsivad põõsastel ka talvel.

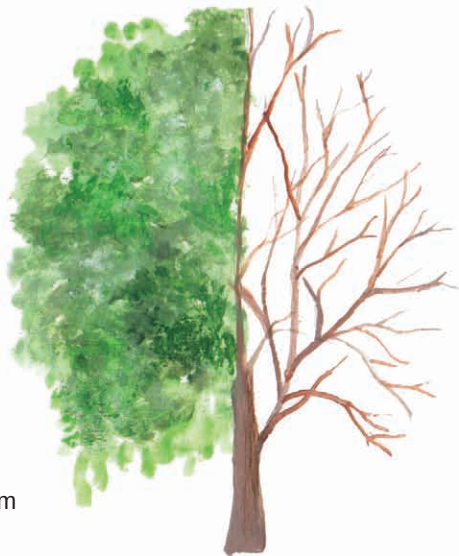
Kasva(ta)mine ja kasutamine: Kasvatatakse ilupõõsana juba alates 16.sajandist. Liigist on aretatud hulganisti sorte. Kasvatatakse erinevatel haljasaladel, parkides ja koduaedades, sest väga külmakindel; istutatakse nii soolotaimena kui gruppidenä. Harilikule ebajasmiinile sobivad erinevad kasvukohad, kuid eelistab veidi niiskemat kasvupaika. Iga-aastaseks rohkeks õitsemiseks vajavad pärast õitsemist üsna tugevat tagasilõikust. Linnatingimusi talub hästi, kuid ei talu tuulist kasvukohta.

Sarnane liik: vârd-ebajasmiin (*Philadelphus x lemoinei*)

25 m

VI

TERAVALEHINE MAGNOOLIA

Magnolia acuminata; poppelimagnolia; Магнолия заостренная; Cucumbertree; Gurken-Magnolie

Välimus: Noorelt koonilise, vanemas eas pea ümara **võraga** heitlehine puu. **Võrsed** on punakaspruunid, noorelt karvased, hiljem paljad. **Lehed** elliptilised kuni ovaalsed, terveservalised, 10-25 cm pikad, teritunud tipuga, pealt rohelised ja paljad, alt hallikas-rohelised ja hõredakarvased. Leheroots lühike. **Õied** suured (Ø 5 – 10 cm), vahajad rohekaskollased, viie kattlehega; õitseb peale lehtimist. **Viljadeks** on vaarikapunased kuni 7 cm pikkused kogukukkurviljad (välimuselt käbi sarnased).

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Tänu oma dekoratiivsusele on hinnatud pargipuu, kuid Eesti parkides haruldane. Vajab sooja kasvukohta ning viljakat ja parasniisket pinnast. Üks külmakindlamaid magnoolialiike.

Huvitavaid fakte: Eesti suurim puu kasvab Põlvamaal Vastse-Prangli mõisapargis (↑ 18 m) ja veidi madalamad puud Järvselja vanas puukoolis. Üksikobjektina on looduskaitse all. Magnoolia on Lõuna-Korea rahvuspuu.

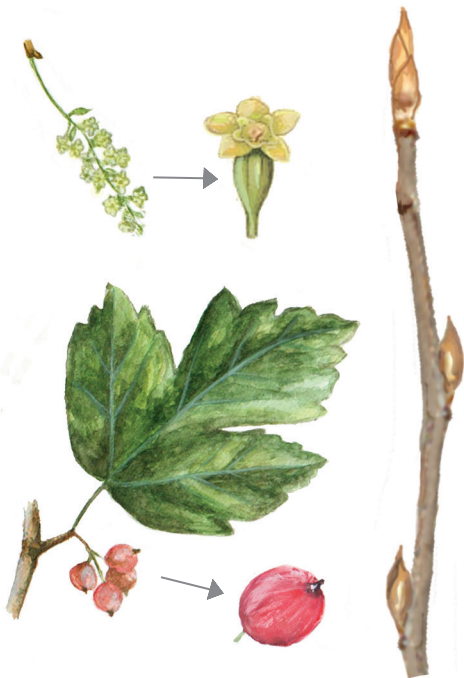
Ohtlikuim haigus: tamme-äkksum, põhjustajaks seen *Phytophthora ramorum*

Sarnased liigid: hondo magnoolia (*M. kobus*), tähtmagnoolia (*M. stellata*)

1-2 m

V-VI

MAGE SÕSTAR

Ribes alpinum; taikinamarja; Альпийская смородина; Alpine Currant; Alpen-Johannesbeere

Välimus: Tiheda laiuva **võraga** madal põõsas. **Võrsed** on peened, okasteta ja rohkelt hargnevad, kollakaspruunid, kestendavad. **Pungad** on värtnakujulised, 0,5-1 cm pikad, paljad, valkjaspruunid, lehearm kitsas. **Lehed** on 3 (harva 5) hõlmalised, 1,5-4 cm pikad, saagja servaga, pealt tumerohelised üksikute karvadega, altküljelt helerohelised paljad. Sügisel muutuvad lehed kollaseks või punaseks. **Õied** ühesugulised, väikesed, rohekad, koondunud püstistesse kobaratesse; isasõied 8 – 10 kaupa, emasõied 2 – 5 kaupa. **Viljadeks** on kahvatupunased lihakad marjad (Ø kuni 1 cm), mis on koondunud kobaratesse. Marjad on maitsetlääged; valmivad augustis.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Mage sõstar on laialt kasutamist leidnud hea hekitaimena, sest talub ka suurt kärpimist, kasvatades selle tagajärjel püstise, tiheda ja tugeva võra. Parkides kasvatatakse ka vabakujuliste gruppidenä. Talub mulla kuivust, varju ja konkurentsi puudega.

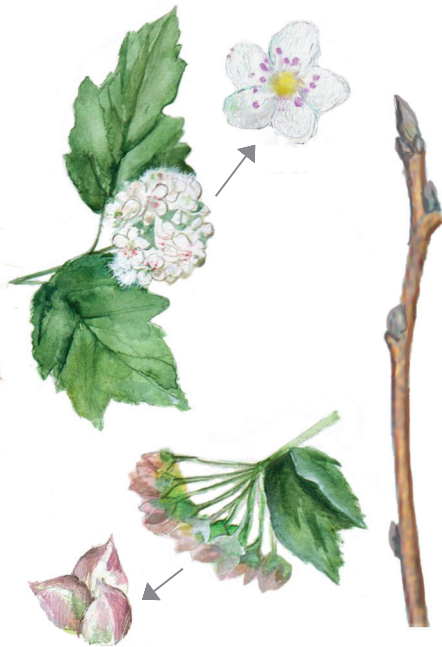
Rahvapärased nimetused: haraka marjad, imalmarjad, naistemarjad, neitsisõstar

Sarnane liik: kuldsõstar (*R. aureum*)

3 m

VI-VII

LODJAP-PÕISENELAS

Physocarpus opulifolius; lännenheisiangervo; Пузыреплодник калинолистный; Common Ninebark; Blasenspiere

Välimus: Kaarduvate okstega, kõrge ja laiuv põõsas. **Võrsed** on noorelt paljad ja helepruunid; vanemas eas hallikaspruunid, tugevasti kestendava koorega. **Pungad** on piklikmunajad (0,5 cm), pruunikad, kaetud hallikate siidkarvadega. **Lehed** (5-12 cm) on enamasti 5 hõlmalised, ümarmunajad, südaja alusega, ebaühtlaselt jämesaagja servaga; ülakülg tumeroheline, paljas; alakülg heledam, roodudelt karvane. **Õied** on valged või veidi punaka varjundiga ja paiknevad tipmistes kännastes. Õitseb pärast lehtimist. **Viljadeks** on kolme tipuga põisjad, punakat värvi kukkurviljad; valmivad juulis-augustis.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Eestisse toodud tõenäoliselt 1805. aastal. Kasutatakse haljastuses kõrgema hekitaimena või vabakujuliste gruppidenä. Kasutati juba vanades mõisaparkides, kus sageli metsistus. Talub hästi kärpimist, heitgaase ja tahma. Külma- ja põuakindel, kasvukoha suhtes vähenõudlik. Liigist aretatud mitmeid sorte.

Ohtlikuim haigus: viljapuu bakterpõletik, tekitaja *Erwinia amylovora*

Sarnane liik: amuuri põisenelas (*P. amurensis*)

Areaal: Põhja-Ameerika idaosa

2 m

VI-VII

HARILIK PIHLENELAS

Sorbaria sorbifolia; viitapihlaja-angervo; Рябинник рябинолистный; False Spiraea; Fiederspiere

Välimus: Rohkesti hargnevate tugevate võrsetega kiirekasvuline põõsas. **Võrsed** on valkjashallid; vanad oksad pruunikashalli koorega. Tipu**pung** puudub, külgpungad sageli 2 kuni 3-kaupa koos, piklikmunajad, tõmbi tipuga. **Lehed** paaritusulgjad liitlehed (20-30 cm); 6-9 paari heleroheliste lehekestega, lehekesed on süstjad, peenelt kahelisaagja servaga (3-10 cm) ning pikalt teritunud lehetipuga. **Õied** on koondunud kuni 30 cm pikkustesse tipmistesse pööristesse, mis koosnevad paljudest väikestest valkjaskollastest, suhteliselt pikkade tolmukatega õitest, mistõttu õisik tundub karvane olevat. **Vili** on kogukukkurvili; valmib septembris.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: 19. sajandi alguses sissetoodud ilupõõsas. Liik sageli kohatav vanades mõisaparkides, kus kasvab metsikult ja paljuneb juurevõsudest. Meil metsistuvatest puittaimedest moodustab kõige suuremaid kogumikke. Külmakindel ja mullastiku suhtes vähenõudlik taim. Sobib parkmetsa alla põõsastutena, nõlvade kinnistajana, vabakujulise hekina kasvatamiseks.

Huvitavaid fakte: Loodi Püstmäel on pihlenelas metsistunult levinud umbes kahel hektaril. See on teadaolevalt suurim pihlenela levikuala meie metsades.

Ohtlikuim haigus: viljapuu bakterpõletik, tekitaja *Erwinia amylovora*

1,5 m

V-VI

TARAENELAS

Spiraea chamaedryfolia; idanvirpiangervo; Спирея дубравколистная; Spiraea elm-leaved; Gamander Spierstrauch

Välimus: Tugev püstine põõsas, mille **võrsed** on kandilised; noorelt paljad, kollakaspruunid; hiljem hallikad, kestendava koorega. **Lehed** munajad, ebaühtlaselt saagja servaga, 2-10 cm pikad, alt noorelt veidi karvased, helerohelised. Väikesed valged viie kroonlehega **õied** on koondunud lamedateks rohkeõielisteks sarikõisikuteks, mis asuvad eelmise aasta võrsete tippudes. **Vili** on kogukukkurvili, mis koosneb 3-5 nahkjast, omavahel liitumata kukkurviljast.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Eestis esmakordselt mainitud 1805. aastal, Euroopas tuntud juba 17. sajandil. Kasvab sageli metsikult vanades mõisaparkides. Kasutatakse haljastuses erineva kõrgusega, vabakujuliste ja pügatavate hekkide rajamiseks. Tähtis meetaim. Vähenõudlik mullastiku suhtes, talub kuiva ja avapäikesega kasvukohta. Vastupidav saastunud õhule, mistõttu kasutatav ka linnahaljastuses.

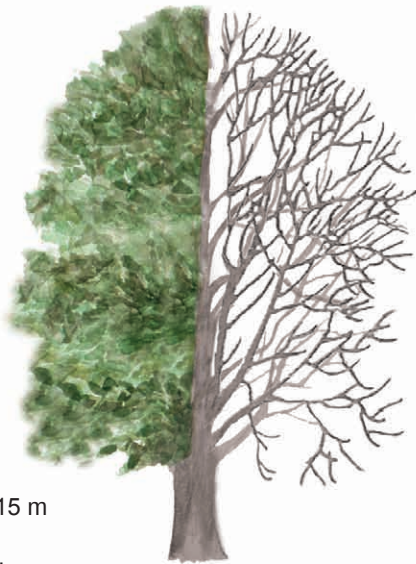
Ohtlikuim haigus: viljapuu bakterpõletik, tekitaja *Erwinia amylovora*

Sarnane liik: keskmine enelas (*S. media*)

10-15 m

V-VI

POOPPUU

Sorbus intermedia; ruotsinpihlaja; Рябина промежуточная; Swedish Whitebeam; Schwedische Mehlbeere

Välimus: Ovaalse kuni ümara **võraga**, jämedatüveline, madalakasvuline puu. Noored **võrsed** rohekaspruunid ja karvased, kuid muutuvad peale lehtimist siledaks. Tüve koor on hallikas. **Pungad** on munajaskoonilised, punakaspruunid, ripsmekarvadega; ladvapung on külgpungadest suurem. **Lehed** on hõlmised, teravsaagja servaga, munajasovaalsed (7-12 cm), pealt rohelised ja läikivad, alt viltjaskarvased; asuvad võrsel vahelduvalt. Viie kroonlehega valged **õied** on suurtes, kuni 10 cm läbimõõduga, kännastes; õisikuraod karvased. **Viljad** on oranži kesta ja kollaka viljalihaga, kerajad (Ø 1 cm), marjataolised õunviljad, mis jäävad kauaks puule; valmivad oktoobris-septembris. Viljad on söödavad.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Eluiga kuni 300 a. Kasvab Lääne-Eesti mandriosas ja saartel looduslikult ja ka parkides. Meie oludes külmakindel ja mullastiku suhtes vähenõudlik (kasvab isegi klibumuldadel). Kuna ta on vastupidav saastele, siis kasvatatakse teda tänava-äärsetel haljasribadel. Haljastuses kasutatakse eelkõige puisteede rajamisel (alleed on nii Tartus kui Tallinnas), vähem üksikpuuna.

Huvitavaid fakte: Tallinnas Hirvepargis kasvab ↑ 18 m kõrgune puu; Läänemaal Paliveres kasvab puu, mille übermõõt on 235 cm. Teadaolevalt suurima übermõõduga (353 cm) pooppuu kasvas Saaremaal.

Rahvapärased nimetused: jahumari, leivamarjapuu, leivamarjapõõsas, leivapuu

Ohtlikuim haigus: viljapuu bakterpõletik, tekitaja *Erwinia amylovora*

15-20 m

V-VI

HARILIK PIHLAKAS

Sorbus aucuparia; kotipihlaja; Рябина обыкновенная; Common Rowan; Eberesche

Välimus: Ühetüveline, harva ka mitmetüveline, hõreda **võra** ja tõusvate harudega heitlehine puu. Noored **võrsed** on hallid, algul karvased, hiljem paljad. **Pungad** on kaetud siidjate karvadega; mustjaspruunid. **Lehed** on paaritusulgjad, 11-15 lehekesega liitlehed (kuni 20 cm); lehekesed on saagja servaga (3-8 cm), alt heledamad ja noorelt karvased. Sügisvärvus punane. **Õied** on valged, koondunud tihedatesse lamedatesse kännastesse (Ø 5-15 cm), mis on ebameeldiva lõhnaga. Õitseb peale lehtimist. **Vili** on oranžpunane, kerajas (Ø 1 cm), marjataoline õunvili ja on söödav. Viljad valmivad septembris.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Eluiga kuni 300 a. Haljastuses kasutatakse soolotaimena, alleepuuna ja vabakujuliste gruppidega. Laialdaselt levinud alusmetsa, metsaservade ja põllupeenarde puu. Vähenõudlik liik mullaviljakuse ja niiskuse suhtes. Armastab päikesevalgust. Lisaks dekoratiivsusele on pihlaka viljad väga vitamiinirikkad, mistõttu tehakse neist keedist, mahla ja kuivatatuna teed. Tee aitab kõha, hingamisteede haiguste ja maokatarri ravimisel, soodustab neerude tegevust. Puitu kasutatakse masinaosade, mööbli jm valmistamiseks.

Huvitavaid fakte: Eesti suuremateks harilikeks pihlakateks on Paistus kasvav puu (Ø 1,3m, Ü=213 cm, ↑ 15 m) ja Otepääl kasvav puu ↑ 20 m. Rahvapärimeuse järgi kaitseb pihlakas kodu tulekahju eest. Pihlakaoks aitab nõiduse, halbade naabrite, haiguste, välgu ja ussihammustuse vastu. Ka usuti tema maagilisse kaitsejõusse, mida pidavat põhjustama viljade otsas olevad viistipptähed – tuntud nõiamärgid.

Rahvapärased nimetused: pihelgas, pihlak, pihl

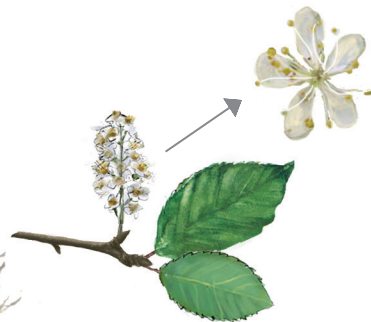
Ohtlikuim haigus: viljapuu bakterpõletik, tekitaja *Erwinia amylovora*

Sarnased liigid: lehed sarnanevad pihlenela ja hariliku saare lehega

10-15 m

V

AMUURI TOOMINGAS

Prunus maackii; tuohituomi; Чепёмыха Maaka; Amur Choke-Cherry; Amur Cherry

Välimus: Laiuva, kuhikja hõreda **võraga** madal puu. Tüve koor on iseloomulikult punakaspruun, rõhtsate lõvedega ja kestendav, meenutades kasetüve. Noored **võrsed** on (pruunikas)rohelised ja karvased. **Pungad** väikesed, 2-4 kaupa, lamendunud, teravatipulised. **Lehed** (6-12 cm) on piklikmunajad lihtlehed, mis on pika terava tipuga, peensaagja servaga, pealt tumerohelised, alt arvukate näärmetäppidega. Leheroots karvane, lehelaba läheduses kahe suure näärmega. **Õied** on valged ja väikesed (Ø 1 cm), paiknevad kuni 7 cm pikkustes püstistes kobarates. Õitseb lehtimisega samal ajal. **Viljad** on mustad (Ø kuni 0,5 cm) kerajad luuviljad; maitsetl kibedad.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Eestisse toodud 20. sajandil. Väga dekoratiivne tüve omapärase värvi tõttu. Haljastuses sobib eelkõige suurte pargiosade äärealadele. Külmakindel ja kiirekasvuline.

Ohtlikuim haigus: viljapuu bakterpõletik, tekitaja *Erwinia amylovora*

Sarnased liigid: harilik toomingas (*P. padus*, syn. *Padus avium*)

2 m

VI-IX

KURDLEHINE KIBUVITS

Rosa rugosa; kurturuusu; Роза морщинистая; Saltspray Rose; Kartoffel-Rose

Välimus: Püstiste, tugevalt ogaliste ja karvaste **võrsetega** põõsas. **Lehed** on paaritusulgjad (kuni 20 cm) liitlehed, mis koosnevad 5-9 elliptilisest lehekesest; lehekesed on tugevalt kurrulised, pealt paljad tumerohelised, alt hallikarvased. **Õied** on väga suured (Ø 5-10 cm), viie kroonlehega, valkjasroosad kuni tumepunased, lõhnavad; paiknevad üksikult või väikesearvuliste õitega õisikutes. Õitseb juunist külmadeni ning viljub samal ajal. **Viljad** on oranžid, lapikkerajad (Ø kuni 4 cm) tõrsikud, mis koosnevad väikestest pähklikestest. Viljad on söödavad.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Esmaesinemine registreeritud 1825.a Tartu Botaanikaaias, Euroopas 1784.a. Eestis kohati naturaliseerunud liik, mis moodustab läbimatu tihnikuid. Vähenõudlik mulla suhtes, kasvab liivastel mererandadel, täispäikeses kuni poolvarjus, talub linnatingimusi, tallamist, kärpimist. Liiki ja temast aretatud sorte kasvatatakse sageli ilupõõsana, sest õitseb kaua ja on sügisel ilus rohkete suurte dekoratiivsete viljade tõttu. Vilju kasutatakse raviteena ja mooside valmistamiseks suure C- ja A-vitamiini sisalduse tõttu.

Rahvapärased nimetused: kurdlehine roos, kartuliroos, kamtsätka roos

Ohtlikum haigus: viljapuu bakterpõletik, tekitaja *Erwinia amylovora*

15 m

V-VI

VIIRPUU

Crataegus sp.; orapihlajad; Боярышник; Hawthorn; Weissdorn

Välimus: Heitlehised, asteldega varustatud, laiuva **võraga**, kõrgemad põõsad või madalad puud. Noored **võrsed** on enamikul viirpuuliikidel rohelised, muutudes hiljem oliivjas-pruuniks, punakaks või mustjaks. **Lehed** on enamasti hõlmised, lõhised kuni jagused lihtlehed, mis paiknevad varrel vahelduvalt; abilehekesed püsivad sageli sügiseni. **Õied** (Ø 1-1,5 cm) on viie kroonlehega valged, roosad kuni tumepunased; kahesugulised, koondunud kannastesse või sarikjatesse õisikutesse. **Vili** on kerajas või piklik, lihaka kesta ja 1-5 luuseemnega õunvili; viljaliha lääge maitsega ning jahune; olenevalt liigist on valminult: punased, kollased või mustad.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Tõmbilehise viirpuu esmaesinemine Eestis on märgitud juba 1797.a. Maailmas on ligikaudu 1000 viirpuuliiki; Eestis on neli pärismaist liiki ning nende hübriidliiki, ligikaudu 60 sissetoodud liiki ja nendest aretatud sorti. Viirpuud on head hekitaimed, taludes hästi kärpimist ja linnatingimusi. Vähenõudlikud mullastiku suhtes, kuid varjus kasvades ei õitse. Enamus Eestis kasvatatavatest viirpuuliikidest on külmakindlad. Hekina kasvades summutavad hästi müra ning püüavad tolmu. Pikaastlastest liikidest saab kujundada läbimatu elavtara. Viirpuu sorte kasutatakse parkides ka soolotaimedena. Viirpuu viljadest ja õitest valmistatud teed kasutatakse unetuse, südamehäirete jt vaevuste ravimisel.

Huvitavaid fakte: Viirpuud peetakse haldjate puuks. Ta sümboliseerib viljakust ja uut algust. Roomas oli viirpuu pühendatud sünni, abielu ja tervise jumalannale Cardeale. Aasia maades kasvatatakse viirpuid viljapuudena.

Rahvapärased nimetused: türnpuu, jahumarjapuu, kihvtimari, luupuu, lõmmupuu

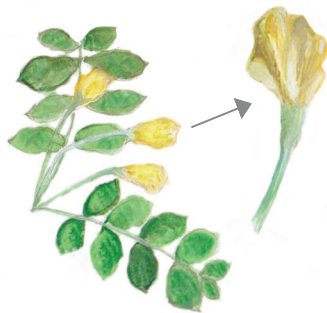
Ohtlikuim haigus: viljapuu bakterpõletik, tekitaja *Erwinia amylovora*

Sarnased liigid: Liigid on üksteisest raskesti eristatavad; erinevate süstemaatikute poolt piiritletakse neid erinevalt. Kaardi pildipoolel on kujutatud tõmbilehine viirpuu (*C. laevigata*).

6 m

VI

SUUR LÄÄTSPUU

Caragana arborescens; hernepensaat; Карагана древовидная; Pea-Tree; Baumartiger Erbsenstrauch

Välimus: Tugevate, väheharunenud, rohekashallide siledakooreliste okstega, noorelt püstine põõsas, mis vananedes muutub laiuvaks. **Võrsed** on rohekaspruunid, peened, painduvad, kergelt karvased. **Pungad** hallikaspruunid, koonilise kujuga. **Lehed** on paarissulgjad 8-14 (16) lehekesega liitlehed; tipmine leheke on asendunud harjaselaadse ogaga. Lehekesed (1-2,5 cm) on ogaja tipuga, ererohelised, noorelt karvased, hiljem paljad. **Õied** on umbes 2 cm pikad, üksikult või kuni 5 kaupa kimpudes, helekollased, õisikuraod karvased. **Viljad** on valminult pruunid, kuni 6 cm pikad, kitsad, veidi karvased kaunad, mis sisaldavad 5-8 seemet. Viljad valmivad augustis.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Suur läätspuu on külmakindel, kiirekasvuline ja põuale vastupidav linnatingimusi taluv liik. Hea hekitaim, nii vabakujulise kui ka pügatava hekina, seda eriti tuulistel kasvukohtadel; on heaks pinnasekinnistajaks. Heaks kasvamiseks sobib läätspuule kergem lubjarikka mullaga pinnas ja päikeseline kasvukoht. Olemas ka rippoksaline ja lõhisleheline.

Sarnane liik: väike läätspuu ehk põõsas-läätspuu (*C. frutex*)

30 m

V

HARILIK VAHER

Acer platanoides; (metsä)vaahtera; Клен остролистный; Norway Maple; Spitz Ahorn

Välimus: Ümara, tiheda **võraga** heitlehine puu. Koor on peenerõmeline, pruunikashall; vananedes tumehall, sügavarõmelise korbaga. **Võrsed** on hele punakaspruunid, siledad ja läikivad. Võrse lõpeb ühe suure tipu- ja kahe väiksema külgpungaga; pungad on punased. Leheartmid suured, kolme selgelt nähtava juhtsoonte kimbu jäljendiga. **Lehed** (5-20 cm) on vastakud, 5 teravatipulise hõlmaga, pealt ja alt paljad; leheroots (5-15 cm) sisaldab kevadpoolaastal valget piimmahla. Sügisvärvus kollasest kuni erinevate punaste toonideni. **Õied** paiknevad püstistes sarikpööristes, kollakasrohelistes, tugevalõhnalised ja meerikkad. Õitseb enne lehtimist. **Vili** on kaksikiibvili (kuni 5 cm), mis jaguneb varisedes kaheks tiivuliseks eraldi seemneks.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Eluiga 150, harva kuni 300 aastat. On meil üks enamkasutatud pargi- ja alleepuu, leidub kõikides vanades parkides. Eelistab viljaka pinnasega valgusküllast kasvukohta. Noorelt on varjutaluv. Paljuneb hästi, annab 60-70 eluaastani ka kännuvõsu. Vahtrapuidust valmistatakse tööriistadele varsi, mööblit, trei- ja hõövelspooni, muusikariistu jm. Vanasti kasutati vahtra puitu veski hammasrataste ja XIX sajandi algupoolel ka reealaste valmistamiseks. Vahtralehti anti lisasöödana lammastele, riidevärvimisel saadi kollast värvi. Hea meetaim, vanad puud annavad kuni 10 kg mett. Aretatud kirjude kui ka lõhiste lehtedega sorte. **Huvitavaid fakte:** Kõrgeim puu kasvab Viljandimaal Loodis, ↑ 33 m ja jämedaim ilmselt Tartu Botaanikaaias, mille rinnasümberrmõõt on 434 cm. Pigilaiksust tekitav seen ei talu saastunud õhku, mistõttu pigilaiksuse esinemist võib lugeda puhta õhu indikaatoriks.

Rahvapärased nimed: vahtras, pikaninapuu, läänepuu, vastra

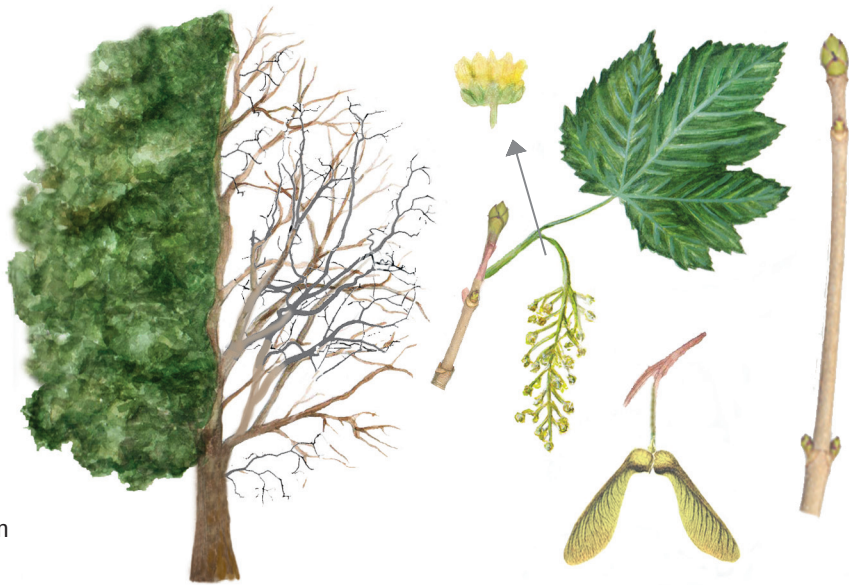
Levinuimad haigused: vahtra pigilaiksus (eriti parkides), vahtra jahukaste

Sarnane liik: mägivaher (*A. pseudoplatanus*)

40 m

V-VI

MÄGIVAHER

Acer pseudoplatanus; vuorivaahtera; Клен ложноплатановый; Great Maple; Berg-Ahom

Välimus: Koonusja, tiheda **võraga** heitlehine puu. Tüve koor noorelt sile ja hallikas, vanas eas pruunikas ja plaatjalt kestendav. **Võrsed** on tugevad, noorelt kollakasrohelised kuni pruunikaskollased, rohkete roostekarva koorelõvedega ja paljad. **Pungad** munajad, terava tipuga, rohelised (harilikul vahtral punased), tipupungad (kuni 1,5 cm pikad) külgpungadest suuremad, lehearmid suured. **Lehed** on suured (kuni 18 cm), (3)-5 hõlmaga, ebaühtlaselt saagja servaga, pealt paljad tumerohelised, alt heledamad, hajusalt karvased. Lehed on sügisel kaua rohelised, hiljem tagasihoidlikult kollakad kuni pruunikad. **Õied** paiknevad pikkades (kuni 16 cm) rippuvates kobarates, kollakasrohelised, healõhnlised. Õitseb pärast lehtimist. **Vili** on kuni 5 cm pikk, paljas, seemne kohalt paksenenud, roheline kaksiktiibvili, mille harud paiknevad 45° nurga all. Valmib septembris.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Eluiga kuni 400 aastat. Eestis esmaesinemine märgitud 1803. a. Põhiliik ja enamik tema sorte on leidnud laialdast kasutamist koduaedade ja parkide haljastuses, kus neid kasvatatakse soolopuudena, gruppidenä ja alleedes. Metsistub harva. Mägivahtra puidust valmistatakse mööblit, parketti, tulirelvade pärasid, nikerdusi jm. Puud on nõudlikud mullastiku suhtes, põuatundlikud ja meil veidi külmahellad.

Huvitavaid fakte: Looduskaitse all on Hiiumaal Vaemla pargis kasvav puu (↑ 24 m, Ø 138 cm).

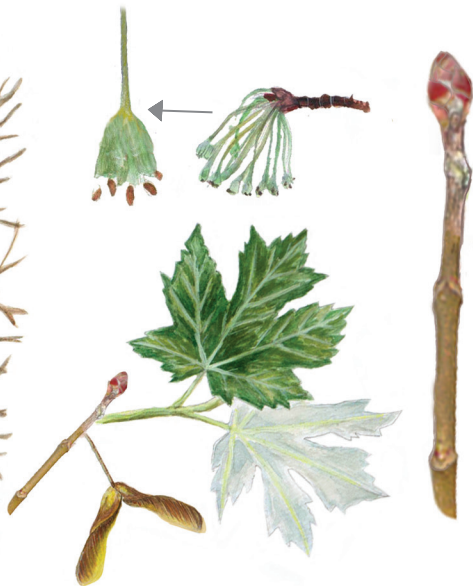
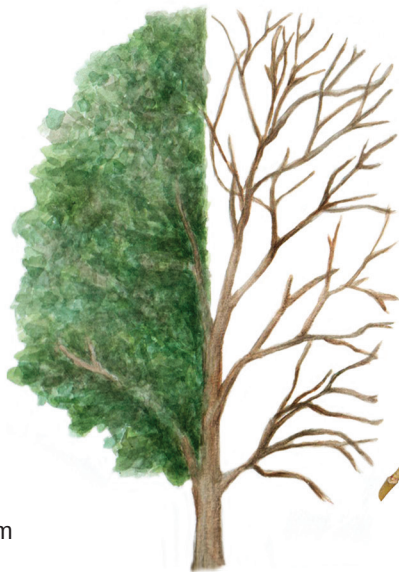
Ohtlikuim haigus: tamme-äkk surm, põhjustajaks seen *Phytophthora ramorum*

Sarnane liik: harilik vaher (*A. platanoides*)

25 m

IV

HÕBEVAHER

Acer saccharinum; hopeavaahtera; Клен серебристый; Silver Maple; Silber-Ahom

Välimus: Laiuva **võraga** ja järsult tõusvate okstega, kahekojaline habras heitlehine puu. Koor on helehall, pikirõmeline ja kestendav. **Võrsed** on pruunikad, peened, läikivad, siledad, tumedamate ümarate koorelõvedega. **Pungad** on väikesed (0,4 cm), karmiinpunased; ladvapung kõlgpungadest suurem. **Lehed** asetsevad vastakult, pika leherootsuga (8-12 cm), mistõttu lehed „värisevad“. Lehed on pealt ererohelised ja paljad, alt hõbevalged, noorelt karvased; jagunevad viieks, sügavate vahedega, teravatipulisteks, saagja servaga hõlmadeks (5-15 cm). Sügisvärvus kollane või roosakaspunane. **Õied** paiknevad lühikestel õieraagudel, püstistes õisikutes; on väikesed rohekaskollased kuni punakad ning ühesugulised. Õitseb enne lehtimist. **Vili** on kuni 7 cm pikkune, tihedakarvaline, sirpjalts kõverdunud kaksiktiibvili. Viljad valmivad juba suvel, kuid üks viljadest jääb tihti välja arenemata. Ta on kõige suuremate viljadega vaher.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Eluiga kuni 200 aastat. Väga dekoratiivne. Noorelt kiirekasvuline ja pinnase suhtes vähenõudlik puu ning eelistab valgusrikast kasvukohta. Kasutatakse haljastamisel üksikult ja grupiti.

Huvitavaid fakte: Looduskaitse all on 7 üksikpuud, sh suurim puu kasvab Hiiumaal Vaemla pargis (↑ 26,8 m, Ø 124 cm). Rõusa pargi hõbevahter on ↑ 23 m, Ø 125 cm.

Sarnane liik: punane vahter (*A. rubrum*)

20 m

IV

SAARVAHER

Acer negundo; saarnivaahtera; Клен ясенелистный; Box Elder; Eschen

Välimus: Hõreda ning laiuva, ebakorrapärase **võraga**, sageli mitme viltuselt kasvava tüvega, madal heitlehine puu. Koor on õhuke, hall, ebakorrapäraste vagudega. **Võrsed** on sinakasrohelised, kaetud hallika kirmetisega („härmatis“ eriti isastaimedel). Võrsete tipus paiknevad 1-3 koonusjalt teravnevat, hõbekarvast tipu**punga**. Külgpungad on väikesed ja ümarad, kitsaste lehearmidega. **Lehed** on vastakud, pika leherootsuga (6-10 cm), paaritusulgjad liitlehed; lehekesi 3-7 (5-13 cm), ebasümmeetrilised, jämesaagja või kergelt hõlmise servaga. Lehed on noorelt mõlemalt küljelt karvased, hiljem paljad. Sügisvärvus kollane. **Õied** on kroonlehtedeta, koondunud väikestesse rippuvatesse narmasjatesse kobaratesse. Isasõied on dekoratiivsemad, punakad; emasõied rohekad; asuvad eraldi puudel. Õitseb enne lehtimist. **Vili** on 3-5 cm pikkune kaksiktiibvili, mille rohelised „tiivad“ paiknevad üksteise suhtes teravnurga all. Viljad püsivad puul sageli kevadeni.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Lühiealine (kuni 100 a, linnades kuni 50 a) puu. Esmaesinemine Eestis on registreeritud 1865.a. Kasutatakse eelkõige asulate kiireks haljastamiseks, sest noorelt väga kiirekasvuline; eriti rohkesti istutati seda linnadesse peale II Maailmasõda. Väga vastupidav linnatingimustele, kuivusele, kuid talub ka üleujutusi. Vanemas eas kipub murduma, samuti esineb kuivladvasust. Karmimatel talvedel võivad kahjustuda viimase aasta võrsed, kuid taastub kiiresti. Talub hästi kärpimist. Aretatud on ka kirjulehelised sordid.

Sarnane liik: tsissuselehine vaher (*Acer cissifolium*)

30 m

V

HARILIK HOBUKASTAN

Aesculus hippocastanum; hevuskastanjat; Конский каштан обыкновенный; Horse Chestnut; Gemeine Rosskastanie

Välimus: Keraja **võraga** puu. Tüve koor on hallikaspruun, vanemas eas plaatja korbaga. **Võrsed** jämedad, tuhkhallid, punakate ümarate koorelõvedega, paljad. Tipmised **pungad** on külgpungadest tunduvalt suuremad, kuni 2,5 cm pikad, väga kleepuvad. Suured lehearmid on selgelt märgatavate juhtsoonte kimpude jäljenditega („hobuserauad“). Pikarootsulised vastakud liitlehed koosnevad (5)-7 rootsuta lehekesest, mis on äraspidimunajad, kahelisaagja servaga, kuni 20 cm pikad ning roodude nurkadest karvased. **Õied** paiknevad püstistes (kuni 30 cm) pööristes. Igal õiel on viis valgete, kollaste ja roosade laikudega kaetud kroonlehte. Õitseb peale lehtimist. **Vili** on kerajas, ogaline, 1-(3) seemnega (kastanimunaga) kupar (Ø kuni 6 cm). Viljakest on mürgine.

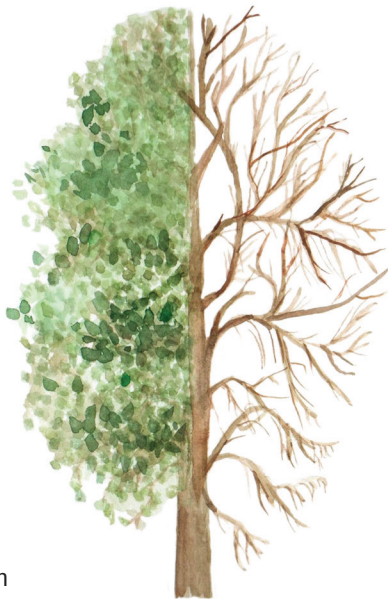
Kasva(ta)mine ja kasutamine: Eestisse toodi 18. sajandil. Mõisaparkides tavaliselt üksikpuudena. Linnade haljastuses üks enimkasutatud võõrliike. Õitseb rikkalikult vaid valgusküllastel kasvukohtadel. 1820.a aretati täidisõieline sort 'Baumannii'. Kastanimune kanti vanasti taskus liigese- ja hambavalu leevendajana ning kasutati loomasöödana. Õite piirituseleotisega raviti radikuliiti.

Huvitavaid fakte: Tallinnas kasvab puid, mille ↑ on üle 20 m ja Ø kuni 153 cm. Balkanimaadel kasutati hobukastani vilju hobuste kõha ravimisel, millest tulenebki nende puude nimetus – hobukastan. Looduskaitse all on 7 hobukastanit, sh 1 kollane hobukastan.

Rahvapärased nimed: kastanje, taanipuu, okasõunapuu

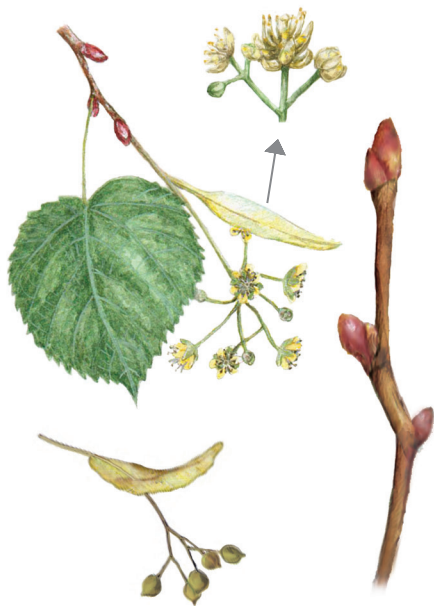
Ohtlikuim haigus: tamme-äkksum, põhjustajaks seen *Phytophthora ramorum*

Sarnased liigid: punane hobukastan (*A. carnea*), kollane hobukastan (*A. flava*)

35 m

VII

HARILIK PÄRN

Tilia cordata; metsälehmus; Липа обыкновенная; Small-leaved Lime; Gemeine Linde

Välimus: Laia, maapinna lähedalt algava **võraga** puu, mille ülemised oksad on ülespoole suunduvad, võra keskosas horisontaalsed ja allosas ripuvad. Tüvi (Ø kuni 2 m) on peenerõmelise mustjashalli korbaga; tüvi muutub vanadel puudel õõnsaks. **Võrsed** on kollakad-punakad, karvadeta. Pungad ovaalsed, kollakas-punakaspruunid. **Lehed** 4-10 cm pikad, ebasümmeetriliselt südaja aluse ning saagja servaga, pealt tumerohelised, alt heledamad, roodude nurgad silmatorkavalt karvased, leheroots (3-4 cm) paljas. Sügisvärvus kollane. **Õied** on helekollased, koondunud 3-11 kaupa ebasarikjatesse õisikutesse, mille varre külge kinnitub piklik kandleht (kuni 8 cm) pikk. **Viljad** on väikesed, kerajad, peenviltjalt karvased pähkliid, milles leidub 1-2 seemet; valmivad oktoobris, varisevad talve jooksul.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Pärn on pikaeline (300-400 a) puu. Mõisaparkides sagedasti enamuspuuliik, mida istutati nii üksikpuuna, grupiti (sh ringidena) ja alleedena. Talub hästi kärpimist, õhusaastet ning kloriide; on lehtpuudest üks varjutaluvamaid. Puidust valmistati vanasti nõusid, niineosa kasutati sidumis- ja punumismaterjalina ning pärnakoor oli hea meisterdamisvahend. Pärnad on head meetaimed, õisi kasutatakse ravimteede koostises.

Huvitavaid fakte: Eesti kõrgeim puu kasvab Elistvere mõisapargis (↑ 35,5 m) ning jämedaim puu asub Tallinnas Pirital (Ü=670 cm(1,3)). Vanu ja suuri puid leidub rohkesti, nt Sipa pärn Raplamaal, Täri pärn Saaremaal, Pühapärn Hiiumaal, Kolli pärn Vastse-Kuustes jm. Pärn on eestlaste jaoks püha puu, ka hiiepuu. Harilik pärn on Tšehhi, Slovaki ja Sloveenia rahvuspuu.

Rahvapärased nimetused: lõhmus, niinepuu, pähn

Levinuimad kahjurid: vaksikud, pahklestad

Sarnased liigid: suurelehine pärn (*T. platyphyllos*), ameerika pärn (*T. americana*), läänepärn (*T. x europaea*)

40 m

VII

LÄÄNEPÄRN ehk HOLLANDI PÄRN

Tilia x europaea; puistolehmus; Липа европейская; Common Lime; West - Linde

Välimus: Munaja kuni laikoonusja **võraga** kõrge puu. Tüvel, eriti selle alaosas, esineb tihti erineva suurusega pahkasid; annab pahkadel paiknevatest uinuvatest pungadest rohkelt vesivõsusid. Koor on hall, vananedes madalarõmeline. **Võrsed** on puna-pruunid, paljad. **Lehed** (kuni 12 cm) asuvad võrsel vahelduvalt, südaja alusega, teravalt saagja serva ja teritunud tipuga; pealt matid, paljad, tumerohelised, alt heledamad; ainult roodude nurkadest karvased; leheroots paljas. **Õied** asetsevad 5-10 kaupa, silmatorkava kahvatu-rohelise kandlehega ebasarikates; õied lõhnavad tugevasti ja on meerikkad. **Viljad** on kerajad, väikesed, viltjaskarvased, nõrgalt ribilised pähklikesed.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Väga pikaealine (kuni 600 a) puu. Läänepärn on hariliku pärna ja suurelehise pärna looduslik hübriid, mis on pikka aega tagasi kultuuristatud. Läänepärn on vastupidav õhusaastele ja haiguskindlam kui harilik pärn. Talub pügamist ja vormilõikamist. Sageli on linnades ja mõisaparkides istutatud alleedena.

Huvitavaid fakte: Eesti üks jämedamaid puid kasvab Tallinnas Harjumäe pargis (Ü=510 cm(1,3)); kõrgemaid eksemplare asub Haapsalu lossipargis (↑ 34,5 m) ja üks vanimatest puudest kasvab Tallinnas Suur-Rannavärava mäel (ca 350 a). Looduskaitse all on läänepärna-allee Tartus.

Levinuimad kahjurid: vaksikud, pahklestad

Sarnased liigid: läiklehine pärn (*T. x euchlora*), suurelehine pärn (*T. platyphyllos*), harilik pärn (*T. cordata*)

Areaal: Euroopa

30 m

v

HARILIK SAAR

Fraxinus excelsior; metsäsaarni; Ясень обыкновенный; Common Ash; Gemeine Esche

Välimus: Sirgetüveline, hõreda **võraga** heitlehine puu. Tüvi on jäme (Ø kuni 2 m), rohekashalli sileda koorega, mis vananedes muutub sügavarõmeliseks. **Võrsed** helehallid või rohekad, paljad. **Pungad** mustad; ladvapung suur, munajas; külgpungad väiksemad, ümarad. **Lehed** on kuni 30 cm pikad, paaritusulgjad liitlehed; 7-15 elliptilist lehekest (ca 10 cm), teravalt saagja servaga, pealt paljad ja tumerohelised, alt helerohelised. Leherood on kaetud pruunikate karvadega. Lehed varisevad enamasti rohelistena. **Õied** on ühe- või kahe- või kolme- ja koondunud punakatesse kimbutaolistesse pööristesse; isas- ja emasõied võivad olla samal puul kui eraldi puudel. Õitseb enne lehtimist. **Vili** on tiivuline pähklike (kuni 5 cm), millest seeme moodustab poole; valmib õitsemise aasta sügiseks, kuid variseb alles järgmise aasta varakevadel.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Eluiga kuni 300 aastat. Vanades parkides kasvab rohkearvuliselt nii võimsate üksikpuudena kui ka alleedena. Ei talu linna saastet ja muutub kiiresti inetuks, seetõttu ei kasutata linnahaljastuses. Eestis on liik oma leviku põhjapiiril, mistõttu on võrdlemisi külmaõrn ja kahjustub tihti kevadiste hiliskülmade läbi. Puit on väga kõva, sellest valmistatakse mööblit, parketti, spooni. Rahvameditsiinis kasutatakse eeterlike õlide tõttu; lehtede leotist podagra, uriinipidamatuse, põie- ja neeruvärvide raviks; koort palaviku ja usside vastu.

Huvitavaid fakte: Jämedaim puu kasvab Raplamaal Kivi-Vigalas (Ü 660 cm); kõrgeim puu Pärnumaal Audrus (↑ 31,5 m); looduskaitse all on 10 üksikpuud. Põhjamaades on saar püha puu. Sealse pärimuse järgi olevat esimene inimene loodud saarepuust.

Rahvapärased nimetused: saarn, saarnas, suar, saarepuu

Ohtlikuim haigus: tamme-äkkisurm, põhjustajaks seen *Phytophthora ramorum*

Sarnane liik: pensilvaania saar (*F. pennsylvanica*), mis on võrreldes hariliku saarega külma- ja põuakindlam ning talub linnatingimusi

5-6 m

V-VI

HARILIK SIREL

Syringa vulgaris; pihasyreeni; Сирень обыкновенная; Common Lilac; Gemeiner Flieder

Välimus: Kasvab püstise põõsa või madala puuna, mille **võra** muutub vananedes laiuvaks. Okste hele hallikaspruun koor on sile, vananedes muutub kestendavaks. **Võrsed** on paljad või näärmekarvased; ladvapung tavaliselt puudub ja selle asemel on kaks külgpunga. **Lehed** (12 cm) asuvad võrsel vastakuti, pikarootsulised (ca 3 cm), enamasti südaja kujuga, nahkjad, terve servaga; noorelt pealt karvased, tumerohelised, alt heledamad. Lehed varisevad tihti rohelistena. **Õied** on koondunud 10-20 cm pikkustesse tihedatesse pööristesse, mis asuvad kahekaupa eelmise aasta võrsete tippudes. Õied on reeglina neljahõlmised, tugevalt lõhnavad, värv varieerub tumelillast valgeni. **Vili** on kuni 1,5 cm pikkune, sile, pruunikas kupar; viljad valmivad augustis. Kummaski kupra pesas on 2 kileja lennutiivaga varustatud seemet.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Laialdaselt levinud ilupõõsas, mis toodi Euroopasse juba 16. sajandil. Annab rikkalikult kännu- ja juurevõsu ning seetõttu moodustab vanades parkides tihedaid kogumikke. Talub hästi linnatingimusi ning maanteetolmu, külma- ja tormikindl. Haljastuses kasutatakse nii vabakujulistes ja pügatavates hekkides, grupiti kui soolotaimena. Eelistab lubjarikka pinnasega päikeselist kasvukohta. Sireli puit on kõva ja hästipoleeritav, mistõttu seda kasutatakse tisleritööstuses. Rahvameditsiinis kasutatakse sireliõite tõmmist higistamaajava vahendina.

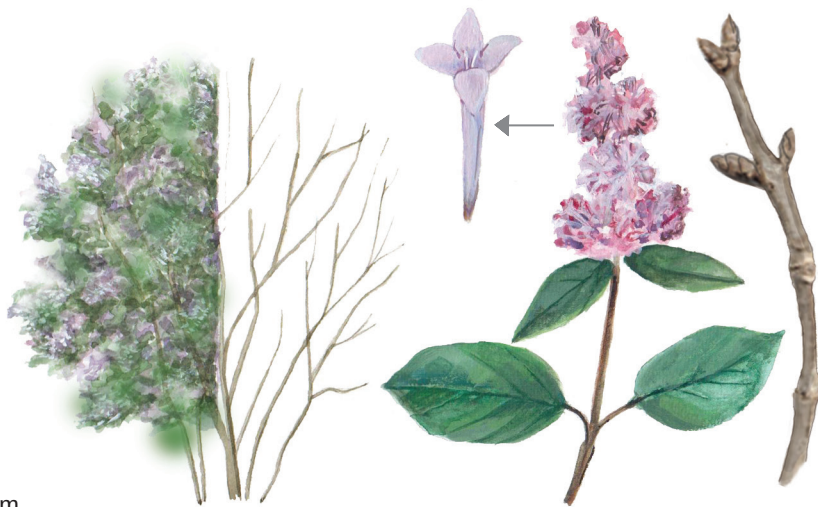
Huvitavaid fakte: Üks esimesi Eestisse sisse toodud eksoote. Sorte on aretatud ca 1000. New Hampshire osariigi rahvuslill.

Ohtlikuim haigus: tamme-äkkisurm, põhjustajaks seen *Phytophthora ramorum*

5-6 m

VI

UNGARI SIREL

Syringa josikaea; unkarinsyreeni; Сирень венгерская; Hungarian Lilac; Ungarischer Flieder

Välimus: Püstise kasvukujuga põõsas või väheldane puu. Noored **võrsed** on veidi lillaka varjundiga tumerohelised, peenekarvased ja piklike lõvedega koorel (harilikul sirelil lõved puuduvad!). **Pungad** on piklikmunajad. **Lehed** asuvad võrsel vastakult, laielliptilised (kuni 14 cm), teravatipulised, terve servaga; pealt tumerohelised ja paljad; alt sinakashallid, paljad või roodudelt karvased. Sügisvärvus kollane. Meeldivalt lõhnavad sügavvioletsed kellukjad **õied** paiknevad hõredates laipüramiidjates õisikutes (10–20 cm), mis paiknevad püstiselt eelmise aasta võrsetel. Õitseb umbes 2 nädalat harilikust sirelist hiljem. **Vili** on terava tipuga kupar, mis avaneb kaheks pooleks, mõlemas pooles kaks kitsa tiivaga pruuni seemet.

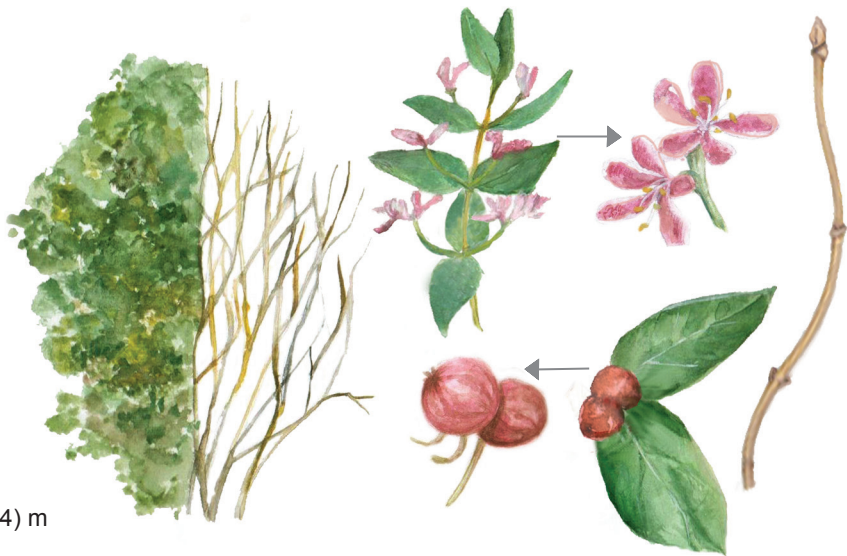
Kasva(ta)mine ja kasutamine: Esmaesinemine Eestis registreeritud 1883. a. Vähenõudlik ja vastupidav, hästi pügamist taluv liik, mistõttu sobib haljastuses laialdaselt kasutamiseks. Võib kasvatada vabakujulistes ja pügatavates hekkides, samuti üksikpõõsana või gruppidenä. Ei anna juurevõsu, mistõttu ei metsistu. Hariliku sireli järel meil enimkasutatud sireliliik. Üks vähestest ilupõõsastest, mille puitu kasutatakse tiseritöödel.

Sarnased liigid: longusõieline sirel (*S. reflexa*), jaapani sirel (*S. reticulata*)

3 (4) m

V-VI

TATARI KUSLAPUU

Lonicera tatarica; rusokuusama; Жимолость татарская; Tatarian Honeysuckle; Tatarische Heckenkirsche

Välimus: Püstine, tiheda **võraga**, kollakashallide okstega kõrgem põõsas või harva ka madalam puuke. **Võrsed** hallikaspruunid, seest õõnsad, paljad, **pungad** koonilised. **Lehed** asetsevad võrsel vastakult, piklikmunajad kuni lantsetjad (3-6 cm), pealt tumerohelised, alt heledamad, mõlemalt küljelt paljad. Lehealus sirge või veidi südajas, leheroots lühike (kuni 0,5 cm). **Õied** on valged kuni tumeroosad ning asuvad paarikaupa 1-2 cm pikkustel õisikuraagudel, lehtede kaenaldes. **Viljad** on kerajad, helepunased harva kollased marjad, mis paiknevad paariti ja tihti on omavahel kokku kasvanud. Viljad on nõrgalt mürgised.

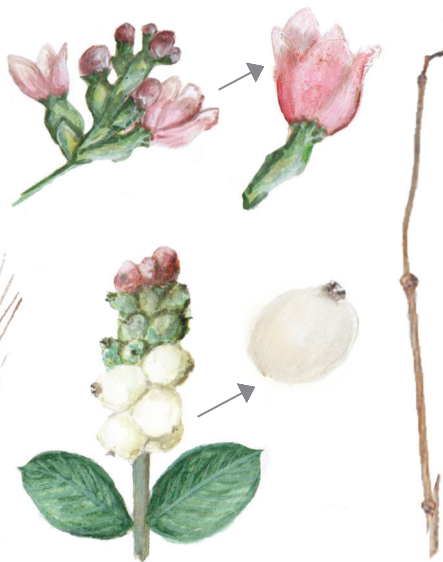
Kasva(ta)mine ja kasutamine: Eluiga on 60-80 aastat. Eestisse toodud tõenäoliselt 19. sajandi keskel. Kuslapuudest üks populaarsemaid liike. Leidnud rohkelt kasutamist mõisaparkidest kuni kaasaegsete linnade rohealadeni. Harva metsistuv ilupõõsas, vähenõudlik kasvutingimuste suhtes, eelistab päikeselist kasvukohta. Sobib vabakujulistest ja pügatavates hekkides, lausistutusaladel ja üksikpõõsastena kasvatamiseks. Talub hästi linnatingimusi, tolmule, heitgaasidele ja kloriididele vastupidav.

Huvitavaid fakte: Eestis on kuslapuuliikidest esimesena mainitud lõhnavat kuslapuud 1777.a. **Sarnased liigid:** harilik kuslapuu (*L. xylosteum*), sinine kuslapuu (*L. caerulea*)

1,2 m

VI-VIII

HARILIK LUMIMARI

Symphoricarpos albus; valkolumimarja; Снежноягодник белый; Snowberry; Gemeine Schneebeere

Välimus: Peeneoksaline, püstine madal põõsas. **Võrsed** on peened, helepruunid, paljad, säsa. **Pungad** on väikesed, teravad, kaetud ripsmeliste soomustega. **Lehed** asetsevad võrsel vastakult, terveservalised, kujult munajad kuni piklikelliptilised (2-6 cm), mõlemalt küljelt samavärvilised ja paljad (alt võivad vahel olla veidi lühikarvased). Hõlmiseid lehti esineb tugevatel steriilsetel võrsetel. Leheroots on lühike (0,2-0,3 cm), võib olla nii paljas kui karvane. **Õied** on roosakad, lõhnavad, meerikkad ning paiknevad kobarjates, kuni 3 cm pikkustes väheõielistes õisikutes. Õitseb pärast lehtimist. Õitseb väga kaua – esimesed viljad valmivad samaaegselt viimaste õitega. **Viljad** on valged, kerajad, kahe luuseemnega luuviljad (Ø kuni 1 cm), mis püsivad ka talvel põõsastel.

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Euroopasse toodi 19. sajandi alguses. Eestis esmakordselt mainitud 1883. aastal. Taim annab väga intensiivselt juurevõsu ja metsistub kergesti ning seetõttu võib pärismaised taimed välja tõrjuda. Talub hästi puude juurekonkurentsi, mistõttu saab teda kasvatada ka suurte puude all ja nende läheduses. Kasutatakse parkide, rohealade ja aedade haljastamisel, istutatuna nii üksikult kui grupina. Hea vastupidavusega ilmastikule, talub hästi kärpimist ja linnatingimusi – heitgaase, tolmu, kloriide. Eriti dekoratiivne on vilju kandes. Sobib suurepäraselt kasutamiseks hekitaimena. Puhast liiki kohtab väga harva, enamasti on meil levinud teisendid ja sordid.

Sarnane liik: punane lumimari (*S. orbiculatus*)

4 m

V-VI

VILLANE LODJAPUU

Viburnum lantana; villaheisi; Калина цельнолистная; Wayfaring-tree; Wollinger Schlinge

Välimus: Suvehaljas püstise kasvuga, tugevasti harunev, tumehallide okstega, koheva ümara **võraga** põõsas (Ø kuni 3 m). **Võrsed** on hallikad kuni pruunikad, noorelt kaetud tihedate hallide tähtkarvadega, hiljem muutuvad paljaks. Omapäraks on see, et puuduvad **pungasoomused**: ladvapungad moodustuvad „kokkuvolditud“ lehe- või õisikualgetest, külgpungad „kokkuvolditud“ ja võrsele ligi hoidvatest lehtedest. **Lehed** asetsevad võrsel vastakuti, paksud, munajad kuni piklikmunajad (5 - 15 cm); lehetipp on lühidalt teritunud, leheserv tihedalt peensaagjas. Lehed on pealt tumerohelised ja paljad, alt pehmed, hallikasviltjad; leheroots (1-3 cm) on tihekarvane. Kuivadel sügistel värvuvad lehed punakateks. **Õied** on valged kuni kollakasvalged, kellukja kujuga (Ø 1,0 – 1,5 cm), paiknevad ebasarikjates kilbitaolistes õisikutes (Ø 10 cm), mis asuvad võrsete tipuosas. Õitseb 15 – 20 päeva. Lõhn ei ole meeldiv. **Vili** on elliptiline (ca 1 cm) luuvili, mis on toorelt erepunane, valmides läikivmust. Viljad valmivad järkjärgult, mistõttu sel ajal on põõsas eriti dekoratiivne. **Ettevaatust! Marjad on mürgised!**

Kasva(ta)mine ja kasutamine: Eestis esmaesinemine mainitud 1805. aastal. Kuigi lodjapuuliike on palju, kasutatakse meil iluaiaanduses põhiliselt vaid kahte üldlevinut liiki ja nende sorte. Haljastuses laialt levinud, kuna on kiirekasvuline ja võrdlemisi vähenõudlik, saastele ja põuale hästi vastupidav liik. Eelistab lubjarikast mulda ning päikeselist kasvukohta. Haljastuses kasutatakse gruppidenä või vabakujuliste hekkidenä, samuti maantee kaitseribades, parkide põõsarindes, metsaservades. Annab kättnu- ja juurevõsu.

Sarnane liik: harilik lodjapuu (*V. opulus*); tuntuim sort 'Roseum' rahvapärase nimetusega „lumepall“